

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav politologie

Diplomová práce

Prokop Bílý

Velmocenská politika: Rusko a USA z hlediska realistických teorií mezinárodních vztahů

Great Power Politics: Russia, the USA and the Realist International Relations Theory Perspective

Praha 2014

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Pavel Barša, M.A., Ph.D.

Poděkování

Rád bych zde vyjádřil díky Prof. Baršovi za svolení k vedení této diplomové práce, poskytnutí množství užitečných rad a podnětných, inspirativních připomínek, stejně jako prokazování neutuchající trpělivosti a shovívavosti.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 15. července 2014

Klíčová slova:

Teorie mezinárodních vztahů, neorealismus, ofenzivní realismus, neoklasický realismus, stát, moc, mocenská rovnováha, bezpečnost, Ruská federace, USA

Keywords:

International Relations Theory, Neorealism, Offensive Realism, Neoclassical Realism, State, Power, Balance of Power, Security, Russian Federation, USA

Abstrakt:

Předkládaná diplomová práce se zabývá studiem velmocenské politiky na počátku druhé dekády 21. století. Studovaný fenomén nahlíží z perspektivy defenzivního, ofenzivního a neoklasického realismu. Snaží se zodpovědět, zda současné proudy realistické tradice teorií mezinárodních vztahů mohou poskytnout věrohodné vysvětlení vztahů mezi velmocemi. Výzkum je zakotven ve čtvrté velké debatě, která na půdě disciplíny teorií mezinárodních vztahů probíhá od konce osmdesátých let 20. století. Jako takový se proto snaží postihnout i aktuální ontologicko-epistemologickou debatu. Jak ukazují výsledky empirické analýzy, realismus i nadále zůstává platným vědeckým diskurzem. Zároveň však též odhalují přibližování neoklasického realismu k jiným teoretickým tradicím.

Abstract:

The diploma thesis focuses on great power politics at the dawn of the twenty-first century. The studied phenomenon is viewed through the lens of defensive, offensive and neoclassical realist perspective. The key goal of the thesis is to determine, whether contemporary streams of the realist international relations tradition can provide plausible explanation of great powers relations. The research is also embedded in the fourth great debate, which entered the international relations discipline during the course of 80's, and as such it tries to reflect current ontological and epistemological debate. Research results then show that realism is still a valid scientific discourse. On the other hand, neoclassical realism's research agenda, as is shown, takes over other theoretical perspectives features.

<u>Obsah</u>	6
<u>Úvod</u>	7
<u>1. Metodologie: metateoretická východiska a metoda výzkumu</u>	14
<u>1.1 Ontologické a epistemologické předpoklady</u>	15
<u>1.2 Metoda zpracování</u>	16
<u>2. Mezi vyvažováním a hegemonií</u>	18
<u>2.1 Defenzivní realismus</u>	18
<u>2.1.1 Struktura</u>	20
<u>2.1.2 Stát a rozložení moci</u>	23
<u>2.2 Ofenzivní realismus</u>	26
<u>2.2.1 Vyvažování jako funkce regionální mocenské distribuce</u>	28
<u>2.3 Neoklasický realismus</u>	31
<u>2.3.1 Vnitrostátní proměnné a vyvažování</u>	34
<u>2.3.2 Souhra vnitrostátních proměnných: pět modalit</u>	36
<u>2.3.3 Zájmy států</u>	38
<u>3. Vyvažování nebo hegemonie? Rusko a USA ve světle současného realismu</u>	41
<u>3.1 Historické a politické pozadí vzájemných vztahů</u>	41
<u>3.2 Waltzovský diskurz</u>	47
<u>3.3 Mearsheimerovský diskurz</u>	49
<u>3.4 Schwellerovský diskurz</u>	52
<u>4. Realismus a čtvrtá debata</u>	57
<u>4.1 Role teorií</u>	57
<u>4.2 Kritický realismus</u>	59
<u>Závěr</u> 62	

Úvod

Sociálněvědní disciplína teorií mezinárodních vztahů (TMV) procházela v dějinné perspektivě určitým vývojem. Dle tradičního anglosaského výkladu se obor TMV utvářel na pozadí tzv. čtyř¹ „velkých debat“, které se odehrávaly (a odehrávají) mezi alternativními teoretickými přístupy. Byl-li obsahem první debaty spor o ontologické otázky studia mezinárodních vztahů (MV), druhé o epistemologické a třetí (opět) o podstatu studia MV, předmětem sporu prozatím poslední velké debaty, probíhající na půdě univerzit a stránkách akademických žurnálů zhruba od konce osmdesátých let minulého století, jsou jak ontologie (*objektivismus* vs. *subjektivismus*), tak epistemologie (*vysvětlení* vs. *rozumění*), resp. hlubší otázky filozofie společenských věd.²

Ponecháme-li stranou diskuze skutečnost, že velké debaty měly na proces formulace (a reformulace) jednotlivých teorií, stejně jako konstituci oboru TMV jakožto plnohodnotné duchovědní disciplíny naprosto zásadní vliv, lze z jejich obsahů vyčíst pozoruhodnou konstantu, totiž přetrvávající vliv realistického paradigmatu³. Faktická dominance realismu možná nebude působit až tolik významně, uvědomíme-li si, že realismus po více než 2000 let představoval hlavní analytickou tradici výzkumu mezinárodních vztahů,⁴ umocněnou vznikem a postupnou kodifikací vestfálského systému národních států⁵.

V této souvislosti jistě vytane na myslí nejednoho studenta mezinárodních vztahů legitimní otázka: jak je možné, že se realismu podařilo odrazit periodické útoky na samotné hodnotové základy realistického paradigmatu⁶ a je i nadále schopen

¹ Resp. tři debat, nepočítáme-li třetí, inter-paradigmatickou debatu za „velkou debatu“ *sensu stricto*, neboť přesvědčení stoupenců příslušných paradigmat o vzájemné nesouměřitelnosti (poznatky získané v rámci jednoho paradigmatu nelze poměřovat kritérii ostatních) přirozeně brání smysluplnější debatě (Drulák, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. 2003, s. 49). K bližší diskuzi o odlišných východiscích paradigmat jako takových a jejich vlivu na dialog vědeckých komunit viz Kuhn, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí*. 1997, zvláště s. 144-158 a 195-200.

² Podrobněji ke kontextuálním příčinám, průběhu a výsledkům jednotlivých velkých debat viz např. Drulák, Petr. C. d., s. 47-51.

³ Paradigma lze definovat jako „(...) obecně uznávané vědecké výsledky, které v dané chvíli představují pro společenství odborníků model problémů a model jejich řešení“ (Kuhn, Thomas. C. d., s. 10).

⁴ Keohane, Robert O.: *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond*. 1986, s. 158.

⁵ Stát jakožto hlavní aktér mezinárodních vztahů zaujímá ústřední konceptuální pozici všech realistických teorií.

⁶ Aktuálně představují největší hrozbu teoretickým východiskům realistických přístupů paradoxně jejich vlastní obhájci – zvláště defenzivní a neoklasičtí realisté (viz další části tohoto textu). Podle Jeffreyho Legra a Andrewa Moravcsika tkví ústřední problém současných realistických teorií v tom, že empirické

prostřednictvím svých moderních, scientistických variant nezanedbatelně ovlivňovat diskurz TMV, a to i v situaci, kdy suverenita a národně-teritoriální partikularismus států ustupují – především na evropském kontinentu – univerzalistickým, monopol státní moci a násilí omezujícím procesům?⁷ Či jinak, dokáží současné proudy realistické tradice TMV skutečně věrohodně reflektovat kvalitativní (a kvantitativní) proměny mezinárodního systému, související s rozpadem bipolárního uspořádání?

Hledání odpovědí na tyto klíčové otázky bude stěžejním úkolem předkládané diplomové práce, předmětem jejíhož výzkumu je velmocenská politika na počátku druhé dekády 21. století. Na pozadí politických a bezpečnostních vztahů mezi Ruskou federací (RF) a Spojenými státy americkými (USA) v období od nástupů Dmitrije Medveděva, resp. Baracka Obamy do prezidentských úřadů, zkoumáme schopnost realistické tradice TMV zachytit a vysvětlit komplexní sociální realitu. Studovaný fenomén je nahlížen z perspektivy etablovaných směrů současného realistického myšlení, konkrétně defenzivního realismu⁸ Kennetha Waltze, ofenzivního realismu Johna Mearsheimera a neoklasického realismu Randalla Schweller⁹.

Systemová teorie Kennetha Waltze nahlíží interakce států z hlediska struktury, vymezené třemi definičními znaky: *anarchií* jakožto principu organizace mezinárodních (mezistátních) vztahů, *funkční stejnorodosti* jednotek (tj. států) a *distribucí mocenských kapacit* mezi jednotkami systému.¹⁰ Waltz přitom předpokládá, že primárním cílem všech států je zajištění vlastní bezpečnosti neboli sebezáchova¹¹ – v prostředí anarchie, vyznačující se absencí „práva a řádu“, stejně jako nejistotou ohledně úmyslů ostatních hráčů mocenské hry, jsou bezpečnostní aspekty jednání států

anomálie jsou vysvětlovány s využitím teoretických nástrojů, jež neodpovídají kritériím určitosti, logické konzistence a pojmové rozlišitelnosti tradičního definičního rámce realistického analytického aparátu (Legro, Jeffrey W., Moravcsik, Andrew: *Is Anybody Still a Realist?* 1999, s. 6).

⁷ K rozkladu systému národních států, který podle německého teoretika Carla Schmitta započal již ve třicátých letech 20. století v souvislosti s geopolitickým a ideologickým vzestupem Spojených států viz Barša, Pavel, Císař Ondřej: *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. 2008, s. 519-530.

⁸ Kenneth Waltz, jak poznamenává Vít Beneš, označení své teorie jako „defenzivní realismus“ nikdy vědomě nepřijal. Svou pozici nazývá buď „strukturálním realismem“, nebo „neorealismem“ (Barša, Pavel a kol.: *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. 2009, s. 32). V tomto textu pro označení Waltzova přístupu volně používáme jak termín neorealismus, tak defenzivní realismus. Termín „strukturální realismus“ pro změnu implikuje kauzální primát struktury před jednáním, tedy pozici, kterou vedle Waltze zaujímají i Mearsheimer a Schweller.

⁹ Waltz, Kenneth N.: *Theory of International Politics*. 1979; Mearsheimer, John J.: *The Tragedy of Great Power Politics*. 2001; Schweller, Randall L.: *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. 2008.

¹⁰ Rozložení mocenských kapacit též určuje postavení států ve struktuře.

¹¹ Waltz, Kenneth. C. d., s. 91.

nadřazeny všem ostatním zájmům, včetně dosahování ekonomické prosperity.¹² Konfliktnost vztahů, zabudovaná do anarchické struktury, pak nutí státy zvětšovat vlastní bezpečnost vzhledem k ostatním, přičemž prostředkem zajištění bezpečnosti je moc.

Moc je tedy ve Waltzově pojetí nahlížena jako prostředek, z čehož vyplývá, že „(...) racionální nemusí být zvětšování moci, ale spíše vyrovňávání moci ostatních.“¹³ Dojde-li mezi státy k proměně mocenských kapacit, tj. navýší-li jeden ze států svou vojenskou moc, vstupuje do hry mechanismus mocenské rovnováhy, jejímž smyslem je obnova *statu quo*. Státy jsou tudíž nuceny postupovat strategicky a snažit se dosáhnout „rozumného“ množství moci – nedostatek moci zvyšuje riziko napadení soupeřem, podobně jako nadměrná akumulace mocenských kapacit může vyvolat protireakci ve formě zbrojení (bipolarita) či formování aliancí (multipolarita).¹⁴

Odlišný náhled na strukturální dynamiku systému nabízí ofenzivní realista John Mearsheimer, podle něhož v systému neexistují velmoci usilující svým jednáním o zachování *statu quo*. Vlastnosti anarchického, svépomocného systému, pobízející státy k maximalizaci moci na úkor ostatních států, vyvolávají velmocenské soupeření, jehož parametry v každém okamžiku naznačují možnost revize stávající distribuce moci. Mocenské vyvažování tak v Mearsheimerově podání nepředstavuje konečný cíl jednání států – jinými slovy, není dostatečnou zárukou bezpečnosti, jak předpokládá Waltz. Jelikož žádný ze států ve skutečnosti neví, jaké množství relativní moci zajistí jeho přežití, je faktickým cílem každého státu její maximalizace ve smyslu dosažení (systémové) hegemonie, neboť jedině ta je skutečně s to zajistit přežití států v podmínkách anarchie.¹⁵

Také Randall Schweller předpokládá, podobně jako Waltz, vzájemné vyvažování velmocí. Na rozdíl od neorealismu však jeho model postuluje, že konkrétní podoba zahraničněpolitické strategie států je vedle systémových tlaků ovlivněna intervenujícími proměnnými na úrovních jednotky a jednotlivce. V explanatorním schématu neoklasického realismu se tak krom distribuce mocenských kapacit objevují i

¹² Tamtéž, s. 107 a 114.

¹³ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 136.

¹⁴ Waltz, Kenneth N.: *Realist Thought and Neorealist Theory*. 2003, s. 34. Vlivu polarity na stabilitu systému, stejně jako způsobům vyvažování v systémech o různé mocenské konfiguraci věnujeme pozornost v dalších kapitolách.

¹⁵ Mearsheimer, John. C. d., s. 34-36.

kategorie jako jsou percepce hrozeb klíčovými politickými představiteli (*decision-makers*) či jednota a „extraktivní“ kapacita států (ve smyslu schopnosti států mobilizovat zdroje).

Schweller konkrétněji tvrdí, že jsou-li státy sjednoceny na úrovni elit a societární úrovni, projeví se celospolečenská soudržnost v snadnějším rozpoznání hrozby a korektní volbě adekvátní strategie vyvažování. Naproti tomu společenskopolitická fragmentace nejenže snižuje pravděpodobnost dosažení konsenzu pokud jde o povahu hrozby a způsob její neutralizace, ale omezuje též schopnost státu mobilizovat základní mocenské zdroje. Výsledkem pak často bývá podcenění hrozby a volba strategie zcela, v lepším případě jen zčásti, neodpovídající její povaze.¹⁶

Analogicky k modelům defenzivního a ofenzivního realismu, i neoklasický realismus předpokládá jednak vnitřní, jednak vnější formu vyvažování. V prvním případě je mocenská disparita narovnávána prostředky, jež má daný stát k dispozici, v druhém prostřednictvím alianční politiky. Vyšší míra společenské fragmentace (polarizace) přitom dle Schwellera koreluje s přenášením odpovědnosti za vyvažování na alianční partnery (externí vyvažování).¹⁷

Na základě shora uvedeného lze následně stanovit tři výzkumné hypotézy, vztahující se k jednotlivým odnožím realismu:

Hypotéza 1 (defenzivní realismus): *Rusko a USA jakožto racionální maximalizátoři bezpečnosti budou sledovat strategie vedoucí ke vzájemnému vyvažování, jež bude reflektovat proměny v rozložení mocenských kapacit mezi oběma velmocemi.*

Hypotéza 2 (ofenzivní realismus): *Vzájemné vztahy Ruska a USA budou poznamenány snahou konstantního mocenského soupeření, projevujícího se v agresivní, expanzivní politice obou velmocí, s cílem dosáhnout (systémové) hegemonie.¹⁸*

¹⁶ Schwellerova teorie tak fakticky zaostřuje primárně na vysvětlení případů, kdy velmoci nejednaly v souladu s postuláty teorie rovnováhy moci, přičemž příčiny neadekvátního vyvažování (*underbalancing*) identifikuje na úrovni státu, případně jednotlivce.

¹⁷ Schweller, Randall L. 2008, s. 51-54

¹⁸ Hegemonizace mocenských vztahů dle Mearsheimera končí až s ovládnutím systému. Až tehdy se státy stávají mocnostmi *statu quo* (Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 140).

Hypotéza 3 (neoklasický realismus): *Mocenskou převahu Spojených států lze vysvětlit společenskopolitickou fragmentací Ruska – především na úrovni elit¹⁹ – v důsledku čehož v ruské zahraničněpolitické strategii převládá vnější způsob neutralizace americké hrozby.*

Smyslem tohoto textu je verifikace uvedených hypotéz. Jinak řečeno, autor této práce neusiluje o zpochybnění postulátů strukturálního (defenzivního/ofenzivního) či neoklasického realismu, nýbrž pokouší se na základě studia vztahů mezi USA a Ruskem určit, zda jsou současné proudy realistické tradice mezinárodních vztahů jakožto zástupkyně tzv. velkých teorií, schopny podat věrohodné vysvětlení vztahů mezi velmocemi. Ústředním cílem předkládaného výzkumu je tedy zhodnocení prediktivní a explanační nosnosti realistických teorií, což uvolní prostor pro prověření nároku realistických konceptů na transhistorickou, univerzální platnost. Text lze proto považovat za skromný příspěvek ke čtvrté velké debatě.

Odborná literatura zabývající se zkoumáním mezinárodních vztahů z hlediska realistických teorií, ať už v podobě monografií či příspěvků v akademických periodících, tvoří nesmírně bohatý (a různorodý) rezervoár. Z úsporných důvodů se zde proto omezíme pouze na připomenutí klíčových neperiodických studií.

Co se defenzivního realismu týče, byly jeho obrysy načrtnuty již v prvním Waltzově příspěvku²⁰ do debaty o klasickém realismu. Ucelený obraz své strukturální teorie MV však podává až ve svém *opus magnum*²¹, jež představuje klíčový text nejen z hlediska etablování neorealismu coby nové teoretické perspektivy, ale i z hlediska utváření oboru TMV jako takového.²² Kritika některých východisek a postulátů defenzivního realismu z neoliberálních, marxistických a konstruktivistických pozic našla odezvu ve sborníku editovaném Robertem Keohanem²³. Waltz svou statí publikovanou ve stejné monografii námitky svých kritiků nicméně (zčásti) odrazil a zároveň podnítl hlubší diskuzi s přesahem mimo realistické paradigma. Díla

¹⁹ Viz Schwellerovo „aditivní“ kauzální schéma v subkapitole 2.3

²⁰ Waltz, Kenneth N.: *Man, the State and War*. 1959.

²¹ Waltz, Kenneth. 1979.

²² Stefano Guzzini dokonce tvrdí, že Waltzova *Teorie mezinárodní politiky* pomohla vyvést obor mezinárodních vztahů z krize identity, již TMV prodělávaly v šedesátých a sedmdesátých letech 20. století (Guzzini, Stefano: *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. 2004, s.)

²³ Keohane, Robert O. (ed.): *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986.

myšlenkově přímo navazující na Waltzův text dále rozpracovávají např. vojenské aspekty neorealismu, zvláště pak vliv proměny v rozložení vojenské moci na alianční chování států, či roli hrozeb v percepci a rozhodování států.²⁴

Za formativní text ofenzivního realismu lze považovat již citované dílo Johna Mearsheimera²⁵. Svým příspěvkem rozproutil staronovou debatu o roli moci v realistických úvahách, čímž inspiroval např. Christophera Laynea, jenž navrhuje, aby USA opustily strategii „vyvažování ze zámoří“ (*offshore balancing*) a sledovaly čistě hegemonní politiku.²⁶

Na formulaci neoklasického realismu jakožto svébytné výzkumné tradice se vedle Randalla Schwellera²⁷ podíleli např. i William Wohlforth²⁸ či Fareed Zakaria²⁹. Ústřednímu tématu neoklasického realismu – hodnocení systémové odezvy na změny v rozložení relativní moci a jejího vlivu na rozhodování politických elit – se věnují např. Thomas J. Christensen³⁰ či Aaron L. Friedberg³¹. Jednotlivé polohy v rámci neoklasického realismu shrnuje pro změnu kvalitní sborníkový příspěvek³², o nějž se opíral i autor této práce.

Vztahy Ruska a USA z hlediska bezpečnostně-politických vztahů obecně byly rovněž detailně zmapovány a proto nepřekvapí, že k tématu bylo v rámci sledovaného období publikováno nespočet studií. Prvořadým úkolem badatele je tedy rozlišit v hojně empiricky orientované literatuře kvalitní od méně kvalitních pojednání. I tak je nutno zmínit publikaci, jež je, zvláště na české poměry, ojedinělou. Řeč je o monografii výzkumných pracovníků Ústavu mezinárodních vztahů v Praze Jana Eichlera a Lukáše

²⁴ Posen, Barry R.: *The Sources of Military Doctrine*. Ithaca: Cornell University Press, 1984; Walt, Stephen M.: *The Origins of Alliances*. Ithaca: Cornell University Press, 1987.

²⁵ Mearsheimer, John. C. d.

²⁶ Layne, Christopher: *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present*. Ithaca: Cornell University Press, 2006. Layne se na druhé straně snaží Mearsheimerovi dokázat, že se USA od čtyřicátých let 20. století ve skutečnosti neřídily racionalitou jeho útočného realismu, implikovanou v logice anarchie, ale ideologií „otevřených dveří“ a wilsonovského šíření demokracie (Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 148).

²⁷ Schweller, Randall L.: *Deadly Imbalances: Tripolarity and Hitler's Strategy of World Conquest*. New York: Columbia University Press, 1998; Schweller, Randall L. 2008.

²⁸ Wohlforth, William C.: *The Elusive Balance: Power and Perceptions During the Cold War*. Ithaca: Cornell University Press, 1993.

²⁹ Zakaria, Fareed: *From Wealth to Power*. Princeton: Princeton University Press, 1998.

³⁰ Christensen, Thomas J.: *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947-1958*. Princeton: Princeton University Press, 1996.

³¹ Friedberg, Aaron L.: *Weary Titan: Britain and the Experience of Relative Decline, 1895-1905*. Princeton: Princeton University Press, 1988.

³² Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W. (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. 2009.

Tichého³³, jež představuje vyčerpávající empirický příspěvek k výzkumu rusko-amerických bezpečnostních vztahů z hlediska bezpečnostní a strategické kultury. S ohledem na primát bezpečnostní dimenze MV akcentovaný všemi realistickými teoriemi představuje kniha Eichlera a Tichého z hlediska výzkumného rámce této práce zdroj cenných empirických dat.

Autor tohoto textu si uvědomuje, že uvedený výčet klíčových příspěvků vztahujících se k předmětu výzkumu této práce není zdaleka vyčerpávající. Nadto je třeba uvést, že při zpracovávání tématu diplomové práce vycházel též ze sekundární literatury převážně české proveniencí³⁴.

Text diplomové práce je strukturován do čtyř základních oddílů. První z nich představí ontologická a epistemologická východiska zvolených realistických přístupů, stejně jako metodu zpracování tématu. Účelem druhé, teoreticky zaměřené kapitoly nazvané „Mezi vyvažováním a hegemonií“ je nabídnout operacionalizaci defenzivního, ofenzivního a neoklasického realismu, jež poskytne rámec následné empirické analýzy. Jak napovídá titulek kapitoly, důraz bude položen především na operacionalizaci ústředního konceptu realismu – mocenského vyvažování.

Smyslem třetího oddílu s názvem „Vyvažování nebo hegemonie? Rusko a USA ve světle současného realismu“ je navázat dialog s teoretickou kapitolou a na pozadí (nejen) vzájemných vztahů RF a USA prověřit platnost premis aplikovaných realistických teorií. Čtvrtá kapitola se vrací k východiskům naznačeným v úvodu a zasazuje poznatky získané v průběhu analyticko-empirické analýzy do rámce ontologicko-epistemologické debaty. Závěr pak nabídne celkové shrnutí práce a posoudí, zda výsledky výzkumu naplňují očekávání stanovená úvodem.

³³ Eichler, Jan, Tichý, Lukáš: *USA a Ruská federace – komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury*. 2013.

³⁴ Drulák, Petr. C. d.; Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d.; Barša, Pavel a kol. C. d.

1. Metodologie: metateoretická východiska a metoda výzkumu

Soudobé teorie mezinárodních vztahů, stejně jako dosavadní „velké debaty“, vycházejí v jádru z filosoficko-vědních principů definovaných klasiky západní filosofie a sociologie, jako byli např. David Hume, Immanuel Kant, Georg W. F. Hegel, Friedrich Nietzsche ad. Ačkoliv tito velikáni západní společenské vědy položili solidní základy společenskovědního bádání, přijali dle „kritických realistů“³⁵ mylnou filosofickou ontologii, jejíž uchopení je nutným předpokladem konstrukce teorií.

Namísto logického postupu, kdy by ontologické otázky o povaze světa měly předcházet teorii poznání (epistemologii), byl proces obrácen a epistemologické úvahy se staly základem úvah ontologických (ontologické předpoklady pak byly odvozovány z epistemologie). A tam, kde svým skeptickým vnímáním „světa tam venku“ vykročil Hume, ostatní „úspěšně“ navázali a postupně zakotvili teorie vědění, včetně disciplíny mezinárodních vztahů, v diskurzu filosofického anti-realismu, vyžadujícího reformulaci původních metafyzických základů.³⁶

Jak již bylo naznačeno v úvodu, poslední velká debata, vedená sporem pozitivistů a post-pozitivistů o ontologické a epistemologické otázky studia MV, započala koncem osmdesátých let 20. století, v souvislosti se vstupem konstruktivismu do TMV. Její skutečné počátky lze nicméně nelézt již v šedesátých letech téhož století, kdy probíhala debata mezi tradičními a scientistickými přístupy, jež přivedla pozornost k základním filozofickým dilematům společenské vědy.³⁷

Metateoretické diskuze zasáhla rovněž realistické paradigma, proto je namístě alespoň krátce pojednat o metateoretických zdrojích přístupů zvolených pro účely prezentovaného výzkumu. Navíc, jak si ukážeme níže, příslušnost teorie ke konkrétnímu paradigmatu ještě neznamená, že k vysvětlení, resp. interpretaci reality využívá nástrojů přístupů dominujících v rámci daného paradigmatu, což s sebou

³⁵ Termín „kritický realismus“ označuje metodologickou pozici kritickou k metateoretickému zakotvení současných TMV a nesouvisí tedy s realistickou perspektivou v reflexi TMV.

³⁶ Patomäki, Heikki, Wight, Colin: *After Postpositivism? The Promises of Critical Realism*. 2006, s. 245-256. Ke kritickému realismu, vnášejímu do ontologicko-epistemologické debaty svěží vánek ve formě inovativní metodologické perspektivy, se vrátíme ve čtvrté kapitole.

³⁷ Barša, Pavel a kol. C. d., s. 9. K pěti filosofickým dilematům společenských věd podrobněji viz tamtéž, s. 9-29.

ovšem přináší závažné konsekvence z hlediska udržení vlastní totožnosti a odlišnosti tváří v tvář jiným teoretickým přístupům.³⁸

1.1 Ontologické a epistemologické předpoklady

Zkoumají realisté objektivní, na lidských představách nezávislou, skutečnost, anebo jsou předmětem jejich studia fenomény, jejichž součástmi jsou zároveň realistické představy o skutečnosti? Je poznání o světě vně hranic národních států konstruováno diskursivně na půdorysu realistického paradigmatu, anebo je, po vzoru metod věd přírodních, naturalisticky odvozováno z existence nezávislých (materiálních) fenoménů?

Ontologicko-epistemologické stanovisko realismu lze shrnout do následující věty: „Realista se drží materiální kauzality toho, co *je*.“³⁹ Zatímco první část citovaného výroku odkazuje k naturalistické (objektivistické) vysvětlující epistemologii, druhá implikuje ontologický předpoklad existence „předsociální“ reality, nezávislé na představách společenských aktérů a řízené objektivními zákony – tím realisté mezinárodní politice vštěpují podobu „kvazipřírodní reality“.⁴⁰

Na bytostně pozitivistickou polohu realistů útočí post-pozitivisté, a zvláště pak metateoretičtí konstruktivisté, podle nichž jsou společenskovední teorie vždy zároveň konstrukcí sociální reality a proto každý koncept, každá teorie bude taktéž nutně produktem subjektivistických konstrukcí konkrétního vědce.⁴¹

Námítku postpozitivistů se realisté pro změnu pokoušejí zpochybnit objektivistickým protiargumentem: nejsou snad anarchie, přítomnost konfliktu v systému a moc redukovatelná na materiální mocenské (vojenské) zdroje⁴² potvrzením realistických předpokladů? Podobně i zájmy států – dle realistů odhalitelné univerzální racionalitou a objektivně měřitelné – jsou předem jasně vymezené vzájemným poměrem sil, důsledkem čehož se aktéři, jak dokresluje Barša a Císař, „(...) buď řídí

³⁸ Srov. tamtéž, s. 26-27.

³⁹ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 162; zdůraznění původní.

⁴⁰ Tamtéž, s. 163.

⁴¹ Barša, Pavel a kol. C. d., s. 18.

⁴² Materialistická analýza mocenských zdrojů je tudíž nedílnou součástí realistických přístupů.

logikou síly, svépomoci a bezohledného hledání vlastní výhody, a pak přežívají, nebo se jí neřídí, a pak dříve či později zanikají.“⁴³

„Tradiční“ metateoretická východiska, sdílená v rámci realistického paradigmatu defenzivními a ofenzivními realisty, však poněkud nabourává Schweller, podle něhož není doména mezinárodní politiky abstraktní fluidum, manifestujícím se toliko ve zbrojní a alianční politice států, nýbrž jasně rozeznatelným prostředím, na jehož podobu mají vedle anarchické povahy struktury vliv i rozhodovací procesy zaměstnanců státní administrativy.⁴⁴

Neoklasický realismus se od defenzivního a ofenzivního realismu odlišuje též doplněním vysvětlující epistemologické pozice o rozumění. Jak uvidíme v následující kapitole, Schweller jednání států nevysvětluje pouze existencí strukturálních faktorů, ale též odkazem k významům vnitroskupinových postojů či historických tradic. Chceme-li pochopit, proč stát nezvolil strategii vyvažování, ačkoliv vzhledem k proměnám ve struktuře mezinárodního systému měl, musíme podle Schwellera sestoupit na nižší roviny analýzy a snažit se porozumět jeho domácí politice, historické zkušenosti či kognitivním faktorům rozhodování jeho elit.

1.2 Metoda zpracování

Jak naznačuje diskuze výše, předkládaná diplomová práce je zakotvena v kvalitativní metodologii. Konkrétněji se jedná o instrumentální případovou studii, jejímž prostřednictvím se snažíme dále komunikovat s realistickými teoriemi. Studium případu – tj. v kontextu této práce vztahů mezi RF a USA v období od nástupů Medveděva, resp. Obamy do prezidentských úřadů – je tedy, jak uvádí Michal Kořan, „pouhým nástrojem (instrumentem) pro práci s teorií.“⁴⁵

Ačkoliv pracujeme jen s jedním případem (N = 1), čímž poněkud vybočujeme z tradičního profilu pozitivistů snažících se zkoumat velký počet případů umožňujících generalizaci, s ohledem na realistické postuláty by přijetí této metodologické pozice

⁴³ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 163.

⁴⁴ Schweller, Randall. 2008.

⁴⁵ Drulák, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. 2009, s. 34-35.

nemělo překážet reprodukci hlavní teze této práce. Státy, jak tvrdí realisté, budou o moc soupeřit vždy, bez ohledu na historický kontext. Vždy budou usilovat o dosažení takové míry moci, která jim zaručí přežití – ať už cestou zachování, či revize *statu quo*. Navíc, jak přesvědčivě dokázali vědečtí realisté, i z jednoho případu lze činit zobecňující závěry.⁴⁶

Jako techniku testování zvolených teorií volí autor této práce metodu shody, jež spočívá v aplikaci kauzálního mechanismu postulovaného danou teorií na sledovaný případ. Dosazení hodnot nezávislých proměnných daného případu by tak mělo korespondovat s očekávaným důsledkem, tj. stanovenou hodnotou závislé proměnné.⁴⁷

V případě defenzivního a ofenzivního realismu lze za nezávislou proměnnou považovat mocenskou distribuci (proměny v relativním rozložení moci mezi jednotkami systému) jež se projeví v mezinárodněpolitických důsledcích – míru/válce, resp. stabilitě/nestabilitě systému (závislá proměnná). Podobně i neoklasický realismus postuluje kauzální primát struktury. Změnami v hodnotách nezávislé proměnné (rozložení moci) se však Schweller na rozdíl od Waltze či Mearsheimera⁴⁸ nesnaží vysvětlit mezinárodní politiku, nýbrž zahraniční politiku státu (závislá proměnná), na jejíž výslednou podobu mají nadto vliv i společenskopolitická fragmentace daného státu a percepce jeho elit (intervenující proměnná). Výzkumné hypotézy vymezené v úvodu této práce uvedená kauzální schémata víceméně reflektují.

Metodou sběru empirických dat bude především rozbor odborné literatury, v menší míře pak analýza vyjádření ruských a amerických elit k povaze vzájemných vztahů.

⁴⁶ Kořan, Michal: *Jakou cestu po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů*. 2009, s. 9.

⁴⁷ Srov. Drulák, Petr a kol. C. d., s. 43.

⁴⁸ Mearsheimer však své teorii, na rozdíl od defenzivního realismu Waltzova, připisuje také schopnost poskytovat vysvětlení zahraniční politiky jednotlivých států (Mearsheimer, John. C. d., s. 54), čímž se přibližuje stanovisku Schwellera.

2. Mezi vyvažováním a hegemonií

Realismus představuje patrně nejjasněji definovanou a nejkoherentnější tradici teoretické reflexe mezinárodních vztahů.⁴⁹ Ačkoliv mezi jednotlivými proudy realistické tradice nepanuje úplná shoda v otázce některých substantivních tezí, lze konceptuální rámec realismu zahrnout následujícími sedmi předpoklady o charakteru mezinárodní politiky: zaprvé, lidé do vzájemných interakcí nevstupují jako individua, nýbrž jako nositelé skupinových identit (loajalita ke státu coby ústřednímu aktérovi MV). Zadruhé, v mezinárodním prostředí vládne anarchie. Zatřetí, moc jakožto ústřední koncept mezinárodní politiky určuje motivace států. Začtvrté, povaha interakcí reflektuje konfliktnost struktury.⁵⁰ Zapáté, konflikt nemůže být překonán silou rozumu. Zašesté, politika není funkcí etiky; naopak morálka je produktem moci. Konečně zasedmé, státní zájem přebíjí morální a etické principy, dojde-li k jejich střetu.⁵¹

Jak ukážeme níže, i současní realističtí teoretikové mezinárodních vztahů v jádru vycházejí z uvedených charakteristik. Rozšiřují je však o některé aspekty, jež v Schwellerově konceptualizaci realismu absentují.

2.1 Defenzivní realismus

Otevřel-li realistickou debatu v MV E. H. Carr svou *Dvacetiletou krizí* (1939), ucelené realistické paradigma poskytl až Hans Morgenthau textem *Politika mezi národy* (1948), v níž formuloval pole realistického výzkumu, shrnutého v šesti programových bodech tzv. „politického realismu“: (1) Politika se řídí objektivními zákony zakořeněnými v lidské povaze; (2) Státy sledují mocensky motivované zájmy; (3) Moc i zájem jsou univerzálně platné kategorie, jejich obsah se však proměňuje v závislosti na okolnostech; (4) Jednání státu je oproštěno od univerzálních morálních principů; (5) Skutečný zájem státu je mocensky orientovaný, třebaže maskovaný jazykem

⁴⁹ Drulák, Petr. C. d., s. 54.

⁵⁰ S tímto předpokladem se nesetkáme u klasických realistů Morgenthaua či Carra.

⁵¹ Schweller, Randall L.: *New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition*. 1997, s. 927.

univerzálních principů; (6) Politika je autonomní sférou reality, nezávislou na ekonomice, právu či morálních principech.⁵²

Staví-li Morgenthau svou koncepci mezinárodních vztahů na konzervativním pojetí lidské přirozenosti, Waltz se s touto pozicí nespokojí – je příliš filozofická a málo vědecká. Kritika filosofického antropologismu klasického realismu, na níž Waltz postupně buduje svou strukturální teorii, je stěžejním tématem Waltzova prvního příspěvku k TMV. V dnes již klasickém díle *Člověk, stát a válka* (1959) Waltz představuje tři obrazy příčin válek: válka vzniká buď z lidské přirozenosti, tj. aktů iracionality lidí (první obraz), z povahy státního režimu (druhý obraz) nebo z vlastností mezinárodního systému (třetí obraz). První dva obrazy popisují hybatele světové politiky, třetí rámeček, v němž tyto síly operují.⁵³

Považuje-li Morgenthau za příčinu bezpečnostního soupeření mezi státy lidskou povahu bažící po moci, Waltz ji spatřuje v anarchickém uspořádání mezinárodního systému. Je-li totiž vysvětlení příčin (válek) hledáno na úrovni jednotlivce, případně státu, jak se o to pokouší teorie prvního a druhého obrazu, hovoříme podle Waltze o redukcionistických přístupech, jež se snaží poskytnout vysvětlení fungování celku z jednání jeho částí.⁵⁴ Teprve až zaostřením na úroveň systému je možno hovořit o plnohodnotné teorii ve waltzovském smyslu. Právě v pokusu „systematizovat politický realismus do formy rigorózní, deduktivní systémové teorie mezinárodní politiky,“⁵⁵ jak napsal Robert Keohane, tkví hlavní význam Waltzovy teorie.

Hlavním nedostatkem většiny redukcionistických přístupů je dle Waltze přesvědčení o schopnosti aktérů (jednotek) determinovat podobu systému. S tím však Waltz nemůže souhlasit. Státy podle něj mohou výslednou podobu mezinárodní politiky pouze ovlivnit, např. zaváděním hierarchických prvků v podobě jednání, dohod či smluv do anarchické struktury. Nemohou však proměnit konstantu systému – anarchii. Diplomacie tak může udržet příměří, nikoliv však zajistit dlouhotrvající mír.⁵⁶

Zatímco průkopníci systémové teorie mezinárodních vztahů, jmenovitě Raymond Aron, Richard Rozecrance, Stanley Hoffmann či Morton Kaplan, odvozovali

⁵² Morgenthau, Hans. J. *Politics Among Nations. The Struggle for Power Peace*. 2007 [1948], s. 4-17; Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 64-66; Drulák, Petr. C. d., s. 58.

⁵³ Guzzini, Stefano. C. d., s. 148; Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 83; Waltz, Kenneth. 1959, s. 232-33.

⁵⁴ Waltz, Kenneth. 1979, s. 38.

⁵⁵ Keohane, Robert O.: *Realism, Neorealism and the Study of World Politics*. 1986, s. 15.

⁵⁶ Waltz, Kenneth. 1979, s. 60-61.

podobu systému z atributů jeho aktérů, a obhajovali tedy individualistickou verzi „systémovosti“, Waltz zaujímá opačné stanovisko a jednání států odvozuje z charakteru struktury systému. Waltz též, na rozdíl od posledně jmenovaného, analyticky rozlišuje mezi strukturou mezinárodního systému a jeho jednotkami. A tak zatímco Kaplan ztotožňuje jednání států v systému s prostředím mezinárodního systému, Waltz vymezuje hranice, jež systém od výsledného jednání států zřetelně odlišují. Neschopnost Kaplana ustanovit autentickou identitu systému mu neumožňuje rozlišit mezi vlivy systému od vlivů subsystémů (interakcí států), což naopak Waltzova teorie umožňuje.⁵⁷

2.1.1 Struktura

Struktura představuje teoretický konstrukt, utvořený konceptuální abstrakcí od materiální reality. Definice struktury proto spíše než reflexi materiálních charakteristik systému musí postihnout uspořádání jednotlivých částí systému, stejně jako princip organizace vzájemných vztahů, kterým je anarchie coby opak hierarchizace vztahů vnitrostátní politiky.⁵⁸ Vyplývají-li z vnitrostátní hierarchické struktury vztahy nadřazenosti, resp. podřazenosti, pak v mezinárodním systému vládnou vztahy koordinace a formálně jsou si všechny státy rovny – žádný není povinován řídit se požadavky ostatních a každý sleduje vlastní prospěch, vlastní zájem.

Waltz se při vysvětlování jednání států hlásí k inspiraci mikroekonomickou teorií. Podobně jako firmy na trhu, pokud neusilují v první řadě o ekonomický zisk, zaniknou, i státy, neusilují-li ji nejdříve o zajištění vlastní bezpečnosti, budou pohlceny úspěšnějšími soupeři. Státy si též nemohou dovolit, tak jako firmy na trhu, specializaci, neboť se musí chránit před fyzickými útoky jiných států.⁵⁹

Omezení vyplývající z anarchie lze přitom pochopit jedině díky Waltzově předpokladu, že existují racionálně jednající státy (analogie s ekonomickým *homo economicus*), jejichž základní preferencí je přežití a daří se jim to proto, že racionálně kalkulují náklady a výnosy alternativních kroků. Dynamika této struktury – mocenské

⁵⁷ Waltz, Kenneth. 1979, s. 53-55.

⁵⁸ Tamtéž, s. 80.

⁵⁹ Tamtéž, s. 105.

vyvažování – je pak produktem nezamýšlených důsledků individuálních činů, nikoliv systémových pravidel.⁶⁰

Se změnami ve struktuře systému dochází ke změnám v chování jednotek – teorie mezinárodní politiky nám může říci, jak se poměří systémové tlaky a jaké možnosti se tím otevřou, ale nemůže nám říci, jak efektivně jednotky v systému na tyto změny zareagují. „Teorie mezinárodní politiky tak například,“ uvádí Waltz, „vysvětlí, proč se války neustále vracejí a naznačí některé z podmínek, jež válku činí více či méně pravděpodobnou; avšak nepředpoví vypuknutí konkrétní války.“⁶¹ Eleganost Waltzovy teorie tkví právě ve schopnosti poskytovat podobná obecná vysvětlení a predikce.

To, jak státy zareagují na systémové determinanty, závisí na jejich umístění v systému (a nikoliv na kvalitě vnitřního uspořádání). Na druhé straně se Waltzova teorie v omezené míře vyjadřuje i k některým aspektům zahraniční politiky států – je kupříkladu schopna určit, jakým mezinárodním podmínkám budou státy čelit. Nicméně tvrdit, že teorie mezinárodní politiky je s to zachytit konkrétní procesy, jež jsou příčinou reakcí států, znamená dle Waltze opakovat stejnou chybu, které se dopouštějí redukcionisté.⁶² Jak trefně poznamenává Vít Beneš, Waltz odmítá řešit, proč stát X udělal určitý krok minulé úterý.⁶³

Schopnost Waltzova neorealismu omezeně komunikovat s doménou zahraniční politiky naznačuje i Hans Mouritzen.⁶⁴ Se zavedením pojmu „roviny analýzy“ Davidem Singerem do výzkumu MV v roce 1961⁶⁵ započala zároveň debata o tom, které roviny studovat a zda k objasnění určitého problému postačí konkrétní rovina (komplementarismus), či je, v případě neuspokojivého vysvětlení, možné doplnění faktory z jiných rovin (suplementarismus). Této debatě se nevyhnul ani Waltzův neorealismus a i když se na první pohled zdá, že Waltzova systémová teorie by měla být v plném smyslu komplementární, skutečnost by mohla naznačovat opak.

Mouritzen např. tvrdí, že „jakákoliv oblast teorie tvrdící, že má vliv na obsah zahraniční politiky (nikoliv jen na její detailní uskutečňování) je samozřejmě teorií

⁶⁰ Guzzini, Stefano. C. d., s. 151.

⁶¹ Waltz, Kenneth. 1979, s. 69.

⁶² Tamtéž, s. 72.

⁶³ Barša, Pavel a kol. C. d., s. 41.

⁶⁴ Mouritzen, Hans: *Kenneth Waltz: kritický racionalista mezi mezinárodní politikou a zahraniční politikou*. 2005.

⁶⁵ Waltz, Kenneth. C. d., s. 61.

tohoto fenoménu“, a proto „(...) Waltzova strukturální teorie musí nést odpovědnost za chování (některých) jednotek, a tedy být také teorií zahraniční politiky.“⁶⁶ Zdá se tedy, že Waltz osciluje mezi oběma polohami (komplementarismus/suplementarismus) a jeho teorie, alespoň dle Mouritzena, počítá i s reakcí jednotlivých států/lidí (i když Waltz by možná řekl, že tím jeho teorii činíme méně jednoduchou a z původní systémové teorie ji degradujeme na teorii zahraniční politiky jednotlivých států, ne-li přímo na „velké činy velkých mužů“).

Některá vyústění Waltzových úvah byla – v současnosti se zdá, že jednou provždy – překonána. Například postulát Herzova bezpečnostního dilematu, který vychází z logiky relativních mocenských zisků. Mechanismus bezpečnostního dilematu je založen na představě států usilujících o zajištění vlastní bezpečnosti akumulací moci, čímž však zároveň zmenšují pocit bezpečnosti ostatních států, které na to odpovídají úsilím o zvětšení vlastní moci.⁶⁷ Výsledkem je roztočení zbrojní spirály.

Překonání bezpečnostního dilematu nabízí např. teoretický konstrukt bezpečnostního společenství, formulovaný v padesátých letech minulého století německo-českým politologem Karlem Deutschem.⁶⁸ Deutchova argumentace se odvíjí od teze, že čím vyšší je intenzita transakcí – obchodní, profesní či studentské výměny, migrace, toky informací atp. – mezi státy, tím nižší je riziko řešení případných sporů prostřednictvím síly. Dle postulátů Deutchovy teorie si i „běžní“ občané jednotlivých států, tedy nikoli jen politické elity, uvědomují výhody transakcí, což zpětně pozitivně ovlivňuje intenzitu transakcí a vede k postupné integraci a utváření smyslu pro společenství. Míra spolupráce, resp. četnost a intenzita transakcí mezi státy tak mohou skrze budování sdílených institucí vést až k utvoření tzv. neválečného společenství, jehož členové se již navzájem nevnímají jako existenční hrozby a zásadně odmítají názor, že válka je nejvyšším arbitrem vztahů mezi státy.⁶⁹

⁶⁶ Mouritzen, Hans. C. d., s. 88-89.

⁶⁷ Neomezená maximalizace moci tedy dle defenzivních realistů není racionálním počinem, neboť v posledku dochází ke zhoršení bezpečnostní situace aktérů. Za tuto interpretaci, sklouzávající k liberálnímu předpokladu absolutních zisků, nicméně sklízí kritiku ofenzivních realistů (Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 140).

⁶⁸ Postupně byl Deutchův koncept řadou teoretiků upravován a zpřesňován, přičemž za nejproslulejší pokračovatele Deutsche lze označit Emanuela Adlera a Michaela Barnetta (Adler, Emanuel, Barnett, Michael: *Security Communities*. 1998).

⁶⁹ Booth, Kenneth, Wheeler, Nicholas J.: *Uncertainty*. 2013, s. 146-153; Eichler, Jan: *Bezpečnostní společenství*. 2002, s. 44-46.

Dojde-li tudíž ze strany jednoho z členů bezpečnostního společenství ke zvýšení výdajů na obranu, není takový akt ostatními členy interpretován jako ohrožení jejich vlastní bezpečnosti. Dochází tak k naprosto principiální reformulaci logiky anarchie. Za nejvýznamnější manifestace konceptu bezpečnostního společenství lze považovat jednak projekt poválečné evropské integrace, jednak Severoatlantickou alianci (NATO).

2.1.2 Stát a rozložení moci

Podle Waltze jsou hlavními aktéry mezinárodní politiky státy. Vzájemná podobnost států se skrývá v politické nezávislosti, tj. v mezinárodně uznávané suverenitě, v úkolech, které plní a funkcích, které vykonávají. Ne všechny státy jsou stejně velké, silné či vyspělé. Míra distribuce schopností a kapacit mezi nimi do značné míry předurčí, budou-li v plnění úkolů a funkcí úspěšné více, či méně. Mocenská konfigurace systému přitom vyjevuje, kolik rozhodujících aktérů se v systému nachází, jaké jsou vztahy ostatních států vůči nim atd. V případě mezinárodních vztahů jsou rozhodujícími aktéry velmoci⁷⁰, jež svým jednáním tvarují podmínky možného a do značné míry také určují pravidla, platná pro ostatní účastníky mocenské hry.

Jak již bylo naznačeno v úvodu i jinde, základním cílem státu je zajištění vlastní existence. V důsledku vlivu strukturálních omezení se státy nechovají svobodně, nýbrž způsobem, který generuje mocenskou rovnováhu. Teorie mocenské rovnováhy operuje na poměrně vysoké úrovni obecnosti a nelze proto očekávat, že bude s to poskytnout vysvětlení konkrétních kroků států na poli zahraniční politiky. V závislosti na počtu pólů v systému však dokáže určit výslednou podobu chování států – charakterem přidružovací či vyvažovací.⁷¹

Zastánci Waltzovy teorie se dnes dělí v podstatě do dvou skupin podle toho, zda označují současnou systémovou konfiguraci za unipolární či bipolární. Zastánci

⁷⁰ Kritérii velmocenského statusu jsou velikost teritoria a celkové populace, vlastnictví surovinových zdrojů, ekonomická výkonnost, vojenská síla, politická stabilita a akceschopnost. Za zdaleka nevyznamnější indikátory pak Waltz považuje ekonomické (hodnota HDP) a vojenské (výše výdajů na obranu) ukazatele (Waltz, Kenneth. 1979, s. 199). Státy tedy dle Waltze nerozlišujeme na základě funkcí, jež jsou totožné, nýbrž v závislosti na rozložení relativních mocenských kapacit (Waltz, Kenneth. C. d., s. 96).

⁷¹ Tamtéž, s. 125.

unipolarity⁷², která je však údajně pouze intermezem než systém dospěje k multipolaritě, považují za jediný pól Spojené státy a ostatní vznikající póly – Rusko, Čína, Japonsko a Evropská unie (EU) – budou údajně nakonec nejsilnější pól vyvažovat. Druhá skupina badatelů zastává názor, že dosud nedošlo ke zhroucení bipolárního uspořádání, což dokazují zejména ruskou schopností odvetného jaderného úderu.⁷³

Někdy se lze setkat také s označením „post-bipolarita“, což je v podstatě nedefinovaný stav, neboť světové mocnosti nebyly po pádu železné opony dosud spočítány. Dokonce ani sami realisté nemohou nalézt shodu v otázce aktuální mocenské konfigurace. Zatímco Mearsheimer hovoří o tzv. nevyvážené multipolaritě (moc je vychýlena ve prospěch USA, které se těší pozici regionálního hegemonu), Schweller o unipolaritě.⁷⁴

Patrně nejvýznamnější rozdíl mezi bi- a multipolaritou představuje technika vyvažování. Zatímco v systému o dvou velmocích dochází k vzájemnému vyvažování mocenských kapacit prostřednictvím vnitřních mechanismů, čímž jsou na velmoci kladeny značné ekonomické nároky, moc distribuována mezi tři a více póly tenduje k větší flexibilitě a rozložení břemena vyvažování na vícero aktérů. Zdánlivá přednost je ovšem zároveň největší slabostí multipolárního uspořádání. Alianční strategie jsou vždy projevem kompromisu, neboť zájmy spojenců, a představy o způsobu jejich zajištění, se zřídka kdy protnou. Státy navíc nemohou v procesu maximalizace bezpečnosti spoléhat na úmysly ostatních, a to ani v případě průniku některých zájmů. Nejistota pramenící z interakcí v podmínkách svépomocného systému zkrátka žádnému z aktérů nedovolí vkládat do alianční politiky nadějná očekávání. Dnešní spojenec se totiž velmi rychle může stát zítřejším nepřítelem (ale i naopak). Navíc nelze přehlédnout fenomén černých pasažérů, kteří sice ochotně čerpají z výhod spojení, avšak (záměrně) odmítají – ať už zcela, či částečně – podíl na břemenu kolektivních nákladů (bandwagoning).⁷⁵

Waltz se též snaží nalézt korelaci mezi polaritou a koordinačními mechanismy systému. Pravděpodobnost, že se velmoci pokusí o řízení (*management*) systému, roste

⁷² Sám Waltz se označení „unipolarita“ vyhýbá, neboť by logicky došlo k popření teorie mocenské rovnováhy.

⁷³ Mouritzen, Hans. C. d., s. 95.

⁷⁴ Schweller, Randall. 2008, s. 35.

⁷⁵ Waltz, Kenneth. 1979, s. 163-166.

přímo úměrně s klesajícím počtem systémových velmocí, neboť lze očekávat shodu na velmocenských zájmech, jež se stávají zájmy systému. Waltz tvrdí, že „čím větší je relativní velikost jednotky, tím více své zájmy ztotožňuje se zájmy systému.“ Či jinak, čím více (rozhodujících) jednotek spoluutváří systém, tím méně bude prosazován jejich společný zájem.⁷⁶ Je-li systém multipolární, politika některých z velmocí bude velmi pravděpodobně reflektovat zájmy regionu, který je obklopuje. Bipolární konfigurace, jak dokládají dějiny studené války, naproti tomu zájmy a vliv dvou velmocí globalizuje.

Jednou z oblastí, na kterou Waltz nesoustředí svou pozornost, je konflikt mezi strukturou a jednotkou, resp. postavení tzv. „druhořadých“ států. Waltzova systémová teorie předpokládá vyvažovací chování i pro státy, které nemají mocenské kapacity srovnatelné s dominantními velmocemi. Co když ale dojde k situaci, kdy tyto druhořadé státy svým jednáním teorii vyvažování popírají a místo toho uzavírají aliance z důvodu obav ze státu, který je regionálním a zároveň též systémovým hráčem? Vysvětlení lze nalézt jednak v tom, co Hans Mouritzen označuje jako tzv. „čtvrtou vrstvu“ struktury⁷⁷, jednak v konceptu „rovnováha hrozeb“ Stephena Walta.

Neorealista Walt k Waltzově systémové teorii připojuje i atribut regionu. Jednání (druhořadých) států totiž není determinováno pouze systémovou rovnováhou moci, ale i mocenskou rovnováhou v jejich určujícím prostředí – jedná se tak vlastně o „lokální rovnováhu moci“. Státy pak mohou, v zájmu zachování vlastní existence, sledovat spíše přidružování (*bandwagoning*), jež svou povahou může negovat systémové vyvažovací jednání.⁷⁸

Poměrně dobře lze Waltovu teorii rovnováhy hrozeb ilustrovat na záměru administrativy George Bushe mladšího vybudovat v České republice a Polsku součásti americké protiraketové obrany. Vzhledem k tomu, že její aktivací by Amerika mohla zpochybnit teorii vzájemného zaručeného zničení (*Mutually Assured Destruction* -

⁷⁶ Tamtéž, s. 198.

⁷⁷ Jedná se o mobilitu/nemobilitu jednotek. Waltzův neorealismus předpokládá mobilitu jednotek, které čelí jednotnému systému. To je ovšem podle Mouritzena, nejedná-li se o kočovné kmeny, nerealistické východisko. Naopak, z důvodu nemobility a anarchie čelí jednotky relativně stálému určujícímu prostředí, které ovlivňuje chování jednotek na úkor struktury (Mouritzen, Hans. C. d., s. 92).

⁷⁸ Tamtéž, s. 94.

MAD) a negovat schopnost Ruska přistoupit k odvetnému úderu,⁷⁹ posunula by znaménko na imaginární váze moci povážlivě na stranu Spojených států.

Rusko tedy mělo, v souladu s postuláty neorealismu, navázat alianční partnerství s „druhořadými“ státy. Alianční politika je však v případě protiraketové obrany značně problematická, což svým jednáním demonstrovaly zejména evropské státy. Ty měly, dle logiky systémového vyvažování, uzavřít alianci s Ruskem a společnými silami zabránit hrozbě plynoucí z americké protiraketové obrany. Ostatně již v roce 2001 nabídl Vladimir Putin Evropě účast na společném evropsko-ruském protiraketovém systému.⁸⁰ Evropané ovšem, s ohledem na ruské hegemoniální ambice a negativní zkušenosti s Ruskou přítomností ve středoevropském prostoru, dali přednost Spojeným státům, ba co víc, dokonce vyjádřili, v případě Británie, Dánska, ČR a Polska, zájem přímo se na umístění systému podílet.

Ačkoliv k dislokaci radaru a interceptorů ve střední a východní Evropě nakonec nedošlo, uvedený případ demonstruje limity teorie systémového rovnováhy moci. Je tedy otázkou, zda Waltz neměl při vysvětlování jednání států sestoupit na nižší, regionální úroveň. Kupříkladu tak, jak to činí Walt či John Mearsheimer.

2.2 Ofenzivní realismus

Ideového otce ofenzivního realismu – Johna Mearsheimera – lze označit za představitele třetí generace realistů, jež do disciplíny TMV vstupují po generaci Morgenthauově a Waltzově v osmdesátých letech minulého století. Ačkoliv i ofenzivní realismus lze považovat za strukturální teorii – za příčiny konfliktů mezi státy Mearsheimer považuje jednoznačně anarchickou strukturu – své zdroje čerpá také ze, waltzovsky řečeno, „nevědeckého“ realismu – akcentem na maximalizaci moci se Mearsheimer přibližuje stanovisku klasického realisty Morgenthaua.⁸¹

⁷⁹ Na korelaci mezi instalací protiraketové obrany a snižováním stability systému upozorňuje např. Walter Slocombe (Spies, Stephanie: „*The United States and Russia: The Prospects for Missile Defense Cooperation and Arms Control*“: *A Re-Cap*. 2011).

⁸⁰ Suchý, Pavel: Protiraketová obrana a ruská paranoia, *Mezinárodní politika*, roč. 31 (2007), č. 7, s. 4.

⁸¹ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 136.

Definiční rámec ofenzivního realismu lze vymežit pomocí pěti rysů: (1) Anarchická struktura mezinárodního systému; (2) Přítomnost útočných vojenských kapacit států, využitelných k dobývání ostatních; (3) Nejistota ohledně úmyslů ostatních států; (4) Bezpečnost jako nejdůležitější cíl států – státy sledují samozřejmě i jiné cíle, které nicméně pozbudou smyslu, přestanou-li státy jako aktéři mezinárodní politiky fyzicky existovat; (5) státy jako racionální aktéři, kteří si uvědomují povahu mezinárodního systému a volí adekvátní strategie přežití.⁸²

Faktory, jež dle Mearsheimera hrají při vysvětlení jednání států zdaleka nejpodstatnější roli, představují anarchie a distribuce moci, čímž reprodukuje základní postuláty Waltze. To však mimo jiné znamená, že další faktory, jako např. ideologie a jejich vliv na představy politiků či povaha režimu, explanační rámec teorie ofenzivního realismu nezachycuje, v důsledku čehož mohou výsledky některých empirických studií zpochybňovat základní Mearsheimerovy postuláty. Jedná se tak o daň, kterou Mearsheimer s Waltzem platí za teoretickou úspornost svých modelů.

Ofenzivní realismus je především deskriptivní teorií. Popisuje chování států v minulosti, současnosti a přináší náhled na pravděpodobný vývoj událostí v budoucnosti. Apelem na žádoucí jednání států je však též teorií preskriptivní,⁸³ což výzkumníkovi mimo jiné umožňuje stanovit nejvhodnější strategii jednání (přežití)⁸⁴ a sledovat, zda státy premisy Mearsheimerova modelu skutečně naplňují. Tím se Mearsheimerovi zároveň nabízejí teoretické argumenty překlenutí anomálií, kdy státy jednají v rozporu s postuláty ofenzivního realismu – teorie v těchto případech „selhala“ prostě proto, že státy nepostupovaly v souladu s normativy Mearsheimerova modelu.

Na rozdíl od Waltzovy teorie ofenzivní realismus předpokládá, že státy pobídek systému k navýšení mocenských kapacit na úkor ostatních států využijí k expanzivní politické strategii – využijí momentu, kdy zisky z potenciální konfrontace převýší její náklady. Primárním cílem států tedy není zachování vydobytých pozic v systému, jak předpokládá Waltz, nýbrž dosažení (systémové) hegemonie. Výbojnost států je tak dle Mearsheimera nutno nahlížet jako produkt systémových sil – agresivní vystupování

⁸² Mearsheimer, John. C. d., s. 30-32; Mearsheimer, John: *Anarchy and the Struggle for Power*. 2005, s. 50-51; Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 138.

⁸³ Mearsheimer, John. 2001, s. 11.

⁸⁴ V tomto momentu se Mearsheimer odchyluje od čistě systémové teorie Waltzovy. Jak poznamenává Vít Beneš, „J. Mearsheimer předkládá hypotézy vyvozující diplomatické a vojenské strategie (zahraniční politiky) států z jejich mocenské pozice v systému“ (Barša, Pavel a kol. C. d., s. 41).

států není volbou, nýbrž nutností. „Velmocí,“ uvádí Mearsheimer, „nejednají agresivně proto, že chtějí či snad proto, že jsou vedeny nějakou vnitřní touhou po nadvládě, ale jednoduše proto, že maximalizace moci zvyšuje pravděpodobnost přežití.“⁸⁵

Ovšem ne vždy disponují státy dostatečným množstvím prostředků umožňujících útočné jednání. Může též nastat situace, a děje se tak poměrně často, kdy státy na základě racionální kalkulace vyhodnotí mocenskou hru jako příliš nákladnou či příliš rizikovou, ačkoliv disponují mocenskými prostředky, jež by v posledku zaručily pozitivní výsledek, a tedy i další posílení vlastních kapacit (při současném oslabení kapacit ostatních). Pro jednání aktérů v souladu s predikcemi ofenzivního realismu tedy musí existovat příhodná konstelace, a racionalitu států, stejně jako nosnost Mearsheimerova konceptu, je spíše než na základě četnosti agresivních výbojů a množství podmaněných států nutno hodnotit z hlediska využitých, resp. promarněných příležitostí k navýšení mocenských kapacit na úkor rivalů.⁸⁶ Teorie v takovém případě musí být schopna ukázat, že neracionální chování nemělo negativní důsledky pro bezpečnostní situaci států.⁸⁷

2.2.1 Vyvažování jako funkce regionální mocenské distribuce

Strategické volby států vycházejí z logiky relativních zisků. Navýšení mocenských kapacit jednoho státu znamená automatickou ztrátu kapacit na straně ostatních. Žádný z aktérů však v daný moment s jistotou neví, jaké množství moci je s ohledem na přežití rozhodující, nehledě na budoucí vývoj mocenské distribuce. Proto je dle Mearsheimera rozhodujícím – a konečným – stadiem honby za mocí systémová hegemonie.⁸⁸

Uvažování v intencích univerzální hegemonie má svou logiku. Pokud by se kterékoliv z velmocí podařilo dosáhnout onoho velmi nepravděpodobného cíle – systémové hegemonie – ocitla by se ve stavu téměř absolutního bezpečí, neboť žádná z velmocí (či koalic velmocí) by nebyla s to její pozici vojensky ohrozit. V atomovém věku by to ovšem od aspiranta na hegemonický status vyžadovalo dosažení absolutní

⁸⁵ Mearsheimer, John. C. d., s. 21.

⁸⁶ Tamtéž, s. 37.

⁸⁷ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 139.

⁸⁸ Mearsheimer, John. C. d., s. 38-40.

jaderné převahy, což vzhledem k existenci masivních zásob jaderných zbraní v systému, distribuovaných navíc v drtivé většině mezi dva státy, není pravděpodobné.

Daleko pravděpodobnější je zformování regionálních hegemonických center. V období po druhé světové válce má podle Mearsheimera smysl hovořit pouze o jediném regionálním hegemonovi, a to Spojených státech,⁸⁹ které se ovšem v postavení dominantní velmoci na západní polokouli ocitly dávno před tím, než v druhém světovém konfliktu padl první výstřel.

Mearsheimerův model zároveň předpokládá snahu etablovaných regionálních hegemonů odepřít stejný status jiným potenciálním aspirantům. Výskyt mocensky srovnatelného soupeře, třebaže geograficky vzdáleného, by totiž znamenal potenciální ohrožení bezpečnosti existujícího hegemonu, jenž tak bude ze všech sil usilovat o zachování stávající (regionální) mocenské rovnováhy. V momentě, kdy státy příslušného regionu nejsou samy o sobě schopny mocenské aspirace potenciálního hegemonu zadržet, zapojí se do hry regionální hegemon (USA) ve formě „zámořského vyvažování“ (*offshore balancing*), jehož smyslem je zastavení mocenského vzestupu potenciálního regionálního hegemonu – zachování regionálního *statu quo*.⁹⁰

Pochopitelně ne každý stát je predisponován k zvládnutí role hegemonu – ve skutečnosti jsou takové případy zcela ojedinělé a nastávají souhrou výjimečných historických okolností.⁹¹ Nepřevyšuje-li významnou měrou potenciální hegemon své regionální soupeře ekonomicky a vojensky, pak lze očekávat, že ostatní velmoci v regionu jeho ambice společnou silou neutralizují. Etablovaný regionální hegemon v takovém případě po celou dobu lokální mocenské hry stojí v pozadí a zasáhne až v momentě, kdy výsledek soutěže naznačuje selhání principu kolektivního vyvažování, a tedy i vítězství jediné velmoci.

Z toho vyplývá, že úsilí o dosažení systémové hegemonie nakonec nemusí být racionální, neboť regionální hegemon je vlastně jedinou velmocí v systému. „Při udržování multipolarity v ostatních regionech,“ píše Barša a Císař, „je navíc racionální upřednostňovat přenesení úkolu vyvažování na regionální velmoci před vlastním

⁸⁹ Tamtéž, s. 41.

⁹⁰ Tamtéž, s. 42.

⁹¹ Během uplynulých dvou staletí naplnilo dle Mearsheimera kritéria hegemonického statusu jen pět států: napoleonská Francie, wilhelmovské Německo, Německo hitlerovské, Sovětský svaz v období studené války a konečně Spojené státy po roce 1945 (Tamtéž, s. 41).

vyvažováním prostřednictvím vojenské intervence. Pokud to je možné, má být dána přednost strategii „předávání peška“ - *buck-passing*.⁹²

Na rozdíl od Waltze, který mezinárodní vztahy nahlíží z perspektivy unitárního, nedělitelného celku, štěpí Mearsheimer mezinárodní systém na tři klíčové subsystémy (mocenské struktury), jež se liší jednak počtem relevantních velmocí, jednak distribucí mocenských kapacit. Je tedy otázkou, zda rovnováha moci pro Mearsheimera nepředstavuje spíše (makro)regionální, a nikoliv systémový atribut. V tomto podstatném, realistické paradigma prostupujícím, bodě se Mearsheimer (překvapivě) rozchází nejen s Waltzem, ale i Schwellerem. Oba posledně jmenovaní považují distribuci moci jednoznačně za vlastnost systému. Mearsheimerova poloha má naopak blíže spíše ke konceptu „rovnováhy hrozeb“ defenzivního realisty Stephena Walta (viz výše). Jak jinak si vysvětlit jeho charakteristiku Evropy jako bipolární (USA vs. SSSR/Rusko), severovýchodní Asie multipolární (Rusko, Čína, USA) a západní hemisféry jako unipolární (USA v pozici regionálního hegemona)?⁹³

Na jiném místě nicméně Mearsheimer předkládá i systémovou verzi struktury. V závislosti na počtu velmocí a distribuci mocenských kapacit v systému Mearsheimer rozlišuje mezi čtyřmi modalitami systémové struktury, přičemž určujícím je dle něj vždy relativní rozložení moci mezi dvěma nejmocnějšími aktéry. Tím dochází k polohám, jež označuje jako nevyvážená/vyvážená bipolarita/multipolarita a snaží se, podobně jako Waltz, nalézt korelaci mezi architekturou struktury a celkovou stabilitou systému, jíž podpírá třemi předpoklady. Za prvé, stabilita systému klesá přímo úměrně vzrůstajícímu počtu konfliktních dyád. Za druhé, válka je pravděpodobnější v prostředí, jež se vyznačuje mocenskou nerovnováhou. A za třetí, vyšší počet jednotek v systému zároveň zvyšuje množství proměnných v mocenských kalkulacích a tím i riziko špatného odhadu (*miscalculation*).⁹⁴

Buck-passing představuje racionální metodu velmocenského jednání a Mearsheimer nabízí hned několik přesvědčivých motivací, dokumentovaných reálnými historickými případy, kdy se státy k takovému jednání uchýlily.⁹⁵ Strategii *buck-*

⁹² Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 142.

⁹³ Tamtéž, s. 362.

⁹⁴ Jak vyplývá z uvedených charakteristik, za zdaleka nejstabilnější považuje Mearsheimer bipolární mocenskou konfiguraci, naopak nejkonfliktnějším systémem představuje nevyvážená multipolarita. K diskusi o stabilitě jednotlivých systémů podrobněji viz tamtéž, s. 338-347.

⁹⁵ Ke konkrétním historickým případům aplikace strategie *buck-passing* viz tamtéž, s. 157-162.

passing však není možné sledovat v prostředí bipolární mocenské konfigurace, neboť mocenská hra je v takovém případě omezena na dva systémové hráče, kteří přirozeně nemohou odpovědnost za vyvažování soupeře přenášet na třetí stranu. Volba příslušné strategie, jak naznačuje předchozí diskuze, je tedy funkcí struktury mezinárodního systému.⁹⁶

Státy velmi často sledují i jiné než bezpečnostní cíle – např. ekonomickou prosperitu, úzce provázanou s národním bohatstvím, tj. klíčovým zdrojem vojenské moci, či šíření ideologie vně vlastních hranic – avšak pouze za předpokladu, že takové jednání nekoliduje s logikou mocenské rovnováhy.⁹⁷

Vychází-li Mearsheimerova definice moci z materiálních kapacit vlastněných jednotlivými státy, pak lze mocenskou rovnováhu definovat jako funkci konkrétních hmotných aktiv – jako jsou např. počet a technologická úroveň obrněných divizí či jaderných zbraní – jimiž státy reálně nakládají.⁹⁸ Zda by velmoci v případném konfliktu obstály, či naopak selhaly, lze dle Mearsheimera do značné míry odvodit z rovnováhy latentní moci⁹⁹, doplněné o analýzu mobilizovatelného bohatství, jež si lze představit jako poměr zdrojů převoditelných na vojenské prostředky ve vlastnictví státu A k množství stejných zdrojů státu B. Ze vzájemného srovnání mocensky konvertibilních zdrojů pak lze odvodit vojenský potenciál, tj. relativní sílu států.¹⁰⁰

2.3 Neoklasický realismus

Ani Randall Schweller nezapře pevné zakotvení svého modelu v realistickém paradigmatu. Jak uvidíme níže, ve srovnání s defenzivním, resp. ofenzivním realismem zachovala jeho teorie zdaleka nejvíce předpokladů formulovaných „duchovním otcem“ realismu, klasikem Hansem Morgenthauem.

Projekt neoklasického realismu lze považovat zčásti za reakci na hegemonii neorealismu, zčásti jako produkt jeho kritiky „zevnitř“. Logickou přísnost neorealismu se snaží spojit s historickým smyslem pro zvláštní situace, vysvětlení logiky systému

⁹⁶ Tamtéž, s. 267.

⁹⁷ Tamtéž, s. 46.

⁹⁸ Tamtéž, s. 55.

⁹⁹ Latentní moc se odvíjí od velikosti populace a ekonomické výkonnosti země.

¹⁰⁰ Mearsheimer, John. C.d., s. 62; Schweller, Randall L. 2011, s. 461.

s rozuměním národním tradicím.¹⁰¹ Patrně nejkoherentnější obraz neoklasického realismu poskytnul Randall Schweller. Ačkoliv východiska své teorie nabídl již před šestnácti lety (, ucelený obraz svého modelu formuloval až v knize z roku 2008.

Na rozdíl od Waltze se zaměřuje primárně na vysvětlení zahraniční politiky států, již nahlíží jako produkt reakcí politického establishmentu daného státu na systémové tlaky. V popředí zájmu neoklasického realismu se tak ocitají vnitrostátní intervenující proměnné, jež svou relevancí mohou zastínit externí systémové faktory. Jedním ze stěžejních cílů Schwellerova modelu je proto poskytnutí multikauzálního, víceúrovňového vysvětlení odlišných reakcí funkčně identických jednotek (států) na tytéž systémové tlaky.¹⁰²

Schweller svou pozornost poutá především k případům, kdy státy nedostatečně vyvážíly vnější hrozbu a v ohnisku zájmu Schwellera tedy stojí příčiny, jež stojí v pozadí neadekvátního vyvažování (*underbalancing*). Pod širší, obecnější kategorii nedostatečného vyvažování Schweller subsumuje konkrétní strategie jako jsou např. přidružování (*bandwagoning*), přenášení odpovědnosti za vyvažování na ostatní aktéry (*buck-passing*), distancování, vyčkávání či politiku appeasementu.¹⁰³ S některými z jmenovaných termínů se můžeme setkat i v systémových modelech Waltze, resp. Mearsheimera – na rozdíl od nich však Schweller nesetrvává pouze na úrovni systému, ale nabízí vysvětlení výsledného jednání států podepřené vedle analýzy systému i vstupy jednotlivců a státních struktur.

Dle předpokladů Schwellerova neoklasického realismu mají na výsledné jednání států vedle strukturálních faktorů vliv i míra konsensu mezi elitami, soudržnost elit, společenská soudržnost či legitimita vládnoucího režimu – tedy čtyři proměnné intervenující do procesu přijímání konkrétní zahraničněpolitické strategie na úrovni jednotky. První dvě jmenované proměnné ovlivňují ochotu státu čelit bezpečnostní hrozbě adekvátním způsobem, třetí a čtvrtá pro změnu působí na schopnost státu extrahovat, tj. mobilizovat zdroje potřebné k realizaci žádoucího jednání. Kombinací

¹⁰¹ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 148.

¹⁰² Schweller, Randall L.: *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. 2008, s. 6.

¹⁰³ Tamtéž, s. 7.

všech čtyř proměnných nakonec získáme poměrně plastický obraz o míře stability režimu.¹⁰⁴

Někteří neoklasičtí realisté, jako např. Lobell, přisuzují schopnost ovlivnit podobu (nejen) zahraniční politiky státu, stejně jako podíl na výsledném hodnocení hrozby, i skupinám, jež označuje jako „celospolečensktí aktéři“¹⁰⁵ (*societal actors*). Jejich vliv je podle Lobella natolik zásadní, že může dokonce stanovovat limity rozhodování politických elit, což se projeví v neadekvátním zhodnocení hrozby a výběru strategie či přímo rezignaci na jakoukoliv reakci.¹⁰⁶

Rovněž Schweller nahlíží mezinárodní vztahy z hlediska hry s nulovým součtem, dospívá však k jiné interpretaci než jak jsme mohli vidět u Waltze či Mearsheimera. I přesto, že zahrnuje koncept bezpečnostního dilematu mezi faktory působící na úrovni struktury, z bližšího prozkoumání jeho argumentace vyplne, že bezpečnostní dilema ve skutečnosti nahlíží jako důsledek vnitrostátních, tj. ekonomických a společenskopolitických procesů, a nikoliv coby produkt systémových tlaků.

Schweller vychází z historického předpokladu o chování (potenciálních) velmocí, jež spolu s rostoucí populací a technologickým pokrokem hledají nové, širší spektrum zdrojů. Poptávku často nejsou schopny uspokojit vlastními kapacitami, což vytváří tlak na expanzi zahraničních aktivit a zájmů. Zde se jejich zájmy střetávají s obdobnými, nikoliv nutně bezpečnostními, zájmy jiných velmocí, odhodlaných hájit své nároky silou. Státům usilujícím o navýšení moci tudíž nezbyvá, než investovat do rozvoje vlastních vojenských kapacit. Výsledkem je roztočení zbrojní spirály.¹⁰⁷

Bezpečnostní dilema tak v Schwellerově podání nepopisuje obrannou reakci států na obavu z, a nejistotu ohledně, úmyslů jiných států usilujících v prostředí anarchie o zajištění vlastní bezpečnosti, jak je možno vyčíst z konstrukcí Waltzových a Mearsheimerových, nýbrž důsledek intenzivního soutěžení států o omezené zdroje, politický vliv, vojenskou moc, přístup na nové trhy či prestiž. Výklad důsledků velmocenského chování jen dále potvrzuje Schwellerovo zakotvení v diskurzu klasického (a historického) realismu, když tvrdí, že mocenský vzestup jednoho ze států

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 47.

¹⁰⁵ Termínem celospolečensktí aktéři Lobell rozumí vůdčí představitele socioekonomické sféry (Lobell, Steven E.: *Threat assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model*. 2009, s. 57).

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 64-68.

¹⁰⁷ Schweller, Randall. 2008, s. 25-26.

ve své podstatě nemusí nutně ohrožovat ostatní aktéry,¹⁰⁸ čímž fakticky relativizuje samosvornost mechanismu bezpečnostního dilematu. Tím se ocitá v ostrém kontrastu k poloze, již zaujímají strukturální realisté Waltz a Mearsheimer, pro něž – v duchu postulátů hry s nulovým součtem – představuje každý mocenský zisk jednoho státu automatickou ztrátu ostatních účastníků mocenské soutěže, což se v podmínkách svépomocného systému projeví právě aktivací závodů ve zbrojení.

2.3.1 Vnitrostátní proměnné a vyvažování

Percepce hrozeb, Schwellerem definovaná jako „očekávání politiků s rozhodovacími pravomocemi (*decisionmakers*) týkající se hrozícího nebezpečí vojenské povahy“¹⁰⁹, tvoří jednu z hlavních intervenujících proměnných s vlivem na výsledné jednání států. Vedle zřetelného prolomení norem určujících pravidla hry jednou ze stran vztahu jsou nedílnou součástí percepce hrozeb, ať už aktuálních, potenciálních či domnělých, také představy členů vlády a úředníků relevantních ministerstev o úmyslech ostatních aktérů.¹¹⁰

Schweller tak analyticky rozlišuje mezi materiálními kapacitami států na jedné straně a hodnocením úmyslů států na straně druhé. Modely Waltze a Mearsheimera zaostřují pouze na rovinu materiálních kapacit, jež státy využívají buď k vyvažování, jak tvrdí Waltz, anebo za účelem revize *statu quo*, jak předpokládá Mearsheimer. Zahrnutím psychologických atributů aktérů politických procesů Schwellerův model

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 29; státy mohou svá stanoviska, své velmocenské úmysly a (legitimní) požadavky konzultovat a sladovat prostřednictvím sérií diplomatických jednání, jež mohou, jak tvrdí Henry Kissinger, sloužit jako platformy kolektivního zažehávání nebezpečí a zmírňování mezinárodního napětí (Kissinger, Henry: *Obnovení světového řádu: Metternich, Castlereagh a potíže s mírem 1812–1822*. Praha: Prostor, 2009). Úvahy o zmírňování důsledků mocenského soupeření nejsou omezeny pouze na výzkumný rámec realistického paradigmatu. Např. sociální konstruktivista John Ruggie hovoří v souvislosti s koncem studené války o rozvoji „kooperativních bezpečnostních vztahů“ podpíraných „kooperativní rovnováhou“, jež zmírňuje mezinárodní napětí prostřednictvím opatření zahrnujících „pravidelné rozhovory o bezpečnosti mezi tvůrci bezpečnostních politik, vzájemné informace o obranných opatřeních a o plánech vojenských aktivit, stejně jako upozorňování na vojenská cvičení a zvaní na ně“ (citováno podle Barša, Pavel: *Zdroje amerického chování. K diskuzi o transatlantické diferenci*. 2003, s. 15).

¹⁰⁹ Schweller, 2008, s. 38.

¹¹⁰ Na percepci hrozeb má vliv celá řada dalších faktorů jako např. negativní historická zkušenost států s agresivními soupeři či různé formy kognitivních „omezení“ (stres, předsudky, emocionální faktory atd.). Pro detailnější rozbor vlivu těchto a dalších činitelů viz tamtéž, s. 37-43.

naproti tomu umožňuje odlišit zbrojení pro účely teritoriální expanze od případů, kdy představuje pouhý prostředek zajištění existence daného státu.¹¹¹

Vyvažování, ať už prostřednictvím vnitřních (zbrojení) či vnějších (alianční politika) mechanismů, tedy, zaprvé, vyžaduje silný konsensus elit pokud jde o povahu vnější hrozby a způsob, jakým bude neutralizována. Existuje-li na úrovni elit rozpor ať už v otázce prvního, či druhého, pak hrozí, že proměna v systémové distribuci moci nebude státem adekvátně reflektována, anebo bude zvolena jiná než vyvažovací strategie.¹¹² Negativní implikace pro bezpečnost státu mohou být v takových případech nedozírné.

Druhou nezávislou, a z hlediska celkového Schwellerova schématu zároveň intervenující, proměnnou představuje soudržnost elit. Zjednodušeně řečeno, pokud ve vysokých vládních kruzích existují trvalejší, polarizaci vyvolávající, rozpory ohledně podstatných zahraničně-politických témat – jinými slovy, způsobují-li sporná témata fragmentarizaci politických elit – je konstrukce koherentní a efektivní vyvažovací strategie vysoce nepravděpodobná, stejně jako je velmi nepravděpodobné dosažení konsenzu v otázce vnější hrozby (viz předchozí bod).¹¹³

Zranitelnost režimu, coby třetí faktor ovlivňující podobu vyvažovacího jednání, označuje stabilitu vazeb mezi elitami a obyvatelstvem – vládnoucími a ovládanými. Opěrným bodem analýzy, vstupujícím v tomto momentě do hry, je legitimita vládnoucího režimu, bez níž političtí představitelé jen s obtížemi získají podporu pro danou strategii. Režimy se slabou legitimitou se též častěji uchylují k externímu vyvažování, neboť zbrojení jako interní forma neutralizace hrozby obvykle vyžaduje silnou celospolečenskou podporu a souhlas.¹¹⁴

Konečně poslední intervenující proměnnou ovlivňující výslednou strategii vyvažování představuje společenská soudržnost. Identifikují-li se občané coby nositelé různorodých, mnohdy soupeřících skupinových identit s abstraktní ideou státu, jeho institucemi a strukturami, lze hovořit o společenské soudržnosti daného státu. Naopak

¹¹¹ Tamtéž, s. 44.

¹¹² Tamtéž, s. 49.

¹¹³ Fragmentace na úrovni elit může na druhé straně dle Edwarda Mansfielda a Jacka Snydera vést k jinému rizikovému jednání, totiž k nekontrolovatelné expanzi. Schweller vede s tímto názorem polemiku, jejímž výsledkem je precizní stanovení podmínek, za nichž státy volí expanzivní a kdy naopak (ne)vyvažovací politiku; jako další intervenující proměnná zde do hry vstupuje povaha vládnoucího režimu (pro detailní rozbor jednotlivých poloh viz tamtéž s. 54-62).

¹¹⁴ Tamtéž, s. 49-50.

permanentním narušováním principů solidarity či společenskou ostrakizací některých skupin dochází k postupnému formování potenciálu sociální fragmentace, jež může v posledku ohrozit adekvátní reakci státu na mocenský vzestup soupeře.¹¹⁵

Schwellerova teorie i v těchto momentech nápadně evokuje východiska (historického) realismu. Dle Kissingera sice je výsledná podoba zahraniční politiky především počinem autonomních státníků, ti své úsudky nicméně tvarují s ohledem na domácí publikum a historickou tradici. „Rozhodující zkouškou každé politiky,“ píše Kissinger, „ovšem zůstává, zda dokáže ve své zemi nalézt podporu. To má dva aspekty: problém legitimizace nějakého politického postupu *v řadách představitelů* vládního aparátu, což je problém byrokratického racionálního uvažování, a jeho sladění s národní zkušeností, což je záležitost historického vývoje.“¹¹⁶

Kissinger, podobně jako Schweller, upozorňuje na vliv dvou intervenujících proměnných: uznání platnosti žádoucí politiky ze strany politických elit daného státu na jedné straně a historickou zkušenost jeho společnosti na straně druhé. První Kissingerem uváděnou proměnnou lze tedy s klidným svědomím spárovat se Schwellerovým konsenzem (soudržnost) elit, druhou pak s mírou společenské fragmentace, jež dle Schwellera rovněž spolupůsobí na výslednou zahraničněpolitickou strategii.

Celkově vzato, neoklasičtí realisté nahlízejí zahraniční politiku státu jako produkt (ne)souladu mezi společností a státními strukturami. Vlády méně autonomních států – ve smyslu vyšší závislosti exekutivy na společenské struktuře – musí často vyjednávat či uzavírat koalice se společenskými aktéry,¹¹⁷ chtějí-li zvolit adekvátní reakci na vnější ohrožení.

2.3.2 Souhra vnitrostátních proměnných: pět modalit

Kombinací čtyř vnitrostátních proměnných (viz předcházející subkapitola), uspořádaných v různých sekvencích a intenzitách, Schweller získává soubor pěti

¹¹⁵ Existence vnější hrozby, jak ukazuje výzkum George Simmela či Lewise Cosera, působí jako meziskupinový tmel a zvyšuje celkovou soudržnost společnosti (tamtéž s. 52).

¹¹⁶ Kissinger, op. cit., s. 375; zdůraznění původní.

¹¹⁷ Taliaferro, Jeffrey W., Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M.: *Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy*. 2009, s. 27.

odlišných kauzálních schémat, jež umožňují vysvětlit reakce států na vnější ohrožení v čase i prostoru, čímž, podobně jako Waltz a Mearsheimer, vznáší nárok na univerzální platnost svého modelu.

První kauzální řetězec podle Schwellera vystihuje situaci „klasického“ mocenského vyvažování. Reakci státu (vyvažování, přidružování, appeasement atd.) na změny v mocenské distribuci znázorňuje jako produkt míry konsenzu a soudržnosti na úrovni elit a jejich schopnosti, v závislosti na stabilitě režimu a stupni společenské soudržnosti, mobilizovat zdroje.¹¹⁸

Druhé schéma, Schwellerem označované jako „aditivní model“, představuje metodologické zjednodušení modelu prvního, neboť uchopuje i případy, kdy některé z intervenujících proměnných – s výjimkou rozhodování elit, které je z podstaty věci (principy fungování státu) přítomno vždy – absentují. Na druhé straně lze jednotlivé proměnné dle potřeby přidávat (odtud přívlastek „aditivní“), popřípadě vrstvit. Schwellerovo druhé modelové schéma tedy reakci státu na vnější ohrožení nahlíží jako funkci konsenzu na úrovni elit – shoda povede k vyvážení hrozby, nesoulad naopak k omezené mocenské odezvě.¹¹⁹

Třetí model se od předchozích dvou poněkud odlišuje, neboť *a priori* předpokládá extrémní společenskou fragmentaci státu. Z uvažovaných modelů je tak nejlépe uzpůsoben k vysvětlení zahraničněpolitického chování etnicky inkoherentních společností. Vnější hrozba není v tomto případě v důsledku společenské fragmentace, jež kauzálně ovlivňuje stabilitu režimu, jakož i soudržnost a konsenzus elit, adekvátně vyvážená a může dokonce vést k hlubší desintegraci státních struktur.¹²⁰

Strategii polarizovaných demokracií Schweller pro změnu zachycuje ve čtvrtém modelu, předpokládajícím fragmentaci politického systému již v okamžiku výskytu hrozby. Řádně fungující demokracie obvykle zrcadlí princip plurality (protikladných) společenských zájmů v politických procesech a institucích, jejichž působení se nezdá promítá také do složení vlády. Výsledkem pak může být vládní nestabilita, jež poznamenává i diskuzi názorově rozštěpených elit o odpovídající reakci na vnější hrozbu. Není-li rozkol zažehnán, vyústí vzájemné neshody v ještě větší vládní

¹¹⁸ Schweller, Randall. C. d., s. 63.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Tamtéž, s. 63-64.

nestabilitu, jejímž produktem je velmi často polovičatá, nesourodá bezpečnostní strategie.¹²¹

Poslední ze Schwellerových schémat, nazvané nedostatečné vyvažování skrze „*wishful thinking*“, přisuzuje z hlediska kauzality zdaleka největší význam psychologickým faktorům lidského konání. Mobilizace interních zdrojů elitami a výsledný konsenzus co se povahy hrozby a způsobu její neutralizace týče, jsou v tomto případě vedle stability vlády, společenské soudržnosti a soudržnosti elit silně ovlivněny převládajícím postojem dané společnosti k fenoménu války. Jak je možné, klade si Schweller v této souvislosti otázku, že elity v některých případech ignorují naprosto zřetelné indicie a podcení nebezpečí plynoucí z existence zjevné vnější hrozby? Vysvětlení nachází v ovlivnění elit protiválečnými postoji obyvatelstva, jež válčení nahlíží jako akt ilegitimity či iracionality a kladou tím vysoké překážky úspěšné mobilizaci, nebo v bagatelizaci hrozícího nebezpečí elitami.¹²²

Aplikace Schwellerova modelu, jak odhalují shora uvedená schémata, od výzkumníka vyžaduje apriorní znalost společenskopolitických a psychologických procesů na úrovni státu, resp. jednotlivce.¹²³ Porozumění – ve smyslu metodologicko-epistemologickém – vnitroskupinovým postojům se tak stává předstupněm příčinného vysvětlení zahraničněpolitického jednání států.

2.3.3 Zájmy států

Zájmy států jsou podle Schwellera odvislé od motivačních faktorů. Na rozdíl od strukturálních realistů, kteří za cíl států považují toliko přežití v prostředí anarchického mezinárodního systému, tvrdí, že cíle zahraniční politiky určuje především to, zda ten který stát usiluje o zachování, či proměnu *statu quo*.¹²⁴ Operacionalizace defenzivně a ofenzivně realistických postulátů (viz přecházející subkapitoly) na druhé straně odhaluje, že s totožnými předpoklady o chování států se lze setkat i ve Waltzově (*status quo*), resp. Mearsheimerově (revizionismus) teorii.

¹²¹ Tamtéž, s. 64.

¹²² Tamtéž, s. 64-66.

¹²³ Volbou aditivního modelu nutnost analýzy kognitivní mapy příslušných jedinců odpadá.

¹²⁴ Schweller, Randall: *Emerging Powers in an Age of Disorder*. 2011a, s. 285-297.

Schweller dává za pravdu Mearsheimerově předpokladu výbojnosti států, avšak zdroje jeho vysvětlení identifikuje na odlišné úrovni. „Zdrojem revizionismu a ofenzivního chování,“ píše Vít Beneš, „není u R. Schwellera povaha a kvalita mezinárodního systému (jako je tomu u J. Mearsheimera), ale subjektivní hodnocení mezinárodního systému jednotlivými státy, jejich postoj k riziku, zájmy a preference.“¹²⁵

V této souvislosti si Schweller klade následující otázku: jak je možné, že jediné pokusy ustanovit od čtyřicátých let 20. století cestou teritoriální expanze regionální hegemonii představovaly válečná tažení nacistického Německa, imperiálního Japonska a fašistické Itálie?¹²⁶ Odpověď nachází v instrumentální roli politických ideologií, jež se dle něj ve věku národních států a masové politiky staly nezbytnou – je však třeba zdůraznit, že nikoliv postačující – podmínkou expanzionistické politiky. Tradiční logika vyvažování¹²⁷ již v prostředí moderních politických systémů podle Schwellera jednoduše nemůže účinkovat jako mobilizační ideologie, a proto byla nahrazena ideologickým apelem na kategorie jako např. fašismus, sociální darwinismus, militarismus nebo moc, jež jsou s to přetavit skupinové vášně v nacionalistickou zanícenost.¹²⁸

Spatřuje-li tedy Mearsheimer pobídky k maximalizaci relativní moci prostřednictvím expanzivní politiky ve struktuře mezinárodního systému, Schweller je vysvětluje poukazem na existenci jednotící ideologie, umožňující politickým elitám daného státu snadnou mobilizaci zdrojů či společenské podpory.

Zaostření na státní a substátní rovinu analýzy, spolu se zahrnutím ideologické komponenty Schwellerovi následně umožňuje stanovit tři podmínky úspěšné, efektivní expanzivní strategie. Jedná se, zaprvé, o konsenzus elit, co se kontur žádoucí strategie týče. Zadruhé, existenci stabilního a efektivního politického režimu požívajícího silné autority, poskytující možnost sledovat riskantní zahraniční politiku. A zatřetí,

¹²⁵ Barša, Pavel a kol. C. d., s. 51.

¹²⁶ S touto tezí Schwellera ovšem nelze souhlasit. Cožpak nelze např. obsazení a následně (uznanou) anexi Golanských výšin Izraelem v roce 1981 či anšlus Krymu Ruskem letos na jaře vnímat jako manifestaci regionálně-hegemonických ambicí obou států a vysvětlovat právě s ohledem na snahu zajistit vlastní bezpečnost skrze expanzi, jak hájí Mearsheimer? K ukrajinskému případu se vrátíme v následující kapitole.

¹²⁷ V recenzní esejí z roku 2011 Schweller zpochybňuje, ne-li přímo odmítá, klasickou teorii rovnováhy moci, jež dle něj není schopna vysvětlit aktuální světové dění (Schweller, Randall: *Rational Theory for a Bygone Era*. 2011b, s. 460-1).

¹²⁸ Schweller, Randall L.: *Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics*. 2009, s. 228-230 a 246.

bezmeznou podporu režimu ze strany veřejnosti, ochotné přinášet oběti ve jménu zvolené strategie.¹²⁹ Nebyly takovými ideologiemi Bushův neokonzervatismus a militarismus (Irák 2003), resp. eurasijství Putina (Krym 2014)?

¹²⁹ Schweller, Randall L. 2009, s. 247.

3. Vyvažování nebo hegemonie? Rusko a USA ve světle současného realismu

Konec studené války nastolil mimořádnou, v moderních dějinách mezinárodních vztahů naprosto ojedinělou, situaci: zhroucením Sovětského svazu v prosinci 1991 – jež lze nepochybně považovat za jeden z nejvýznamnějších průvodních, a zároveň finálních, jevů odeznívající dějinné epochy – definitivně zanikl jeden z pólů bipolárního mocenského uspořádání, čímž se Spojené státy, spoluarchitekt poválečné velmocenské arény, ocitly v pozici jediné světové (super)velmoci. Rusko ústupem z dominantní pozice sice ztratilo rozhodující vliv na mezinárodní dění, i nadále je však všeobecně považováno za velmoc, třebaže momentálně oslabenou.¹³⁰

Proměna mocenské struktury mezinárodního systému poskytla teoretikům mezinárodních vztahů nové pole empirického výzkumu a prakticky okamžitě se promítla v teoretické reflexi MV. Unipolární moment, jak někteří charakterizovali závěrečnou dekádu 20. století,¹³¹ byl s příchodem nového milénia přetaven v unipolární éru, symbolizovanou zahraničními dobrodružstvími administrativy George Bushe mladšího.

Anarchie nicméně přetrvala – coby konstanta mezinárodního systému nemohla zaniknout s koncem studené války – a proto lze od RF a USA očekávat jednání v souladu s realistickými postuláty, což by měla ukázat následující analýza.

3.1 Historické a politické pozadí vzájemných vztahů

Změna na postech nejvyšších státních představitelů RF a USA v květnu 2008, resp. únoru 2009, mohla naznačovat posun od konfliktních k více kooperativním mezinárodním vztahům – multilateralistický Obama nahradil unilateralistického Bushe, zatímco liberální, pro-západní Medveděv vystřídal neo-imperiálního Putina. K tomuto hodnocení svádí ideové zakotvení obou prezidentů. Zatímco v osobě Baracka Obamy

¹³⁰ Mankoff, Jeffrey: *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. 2009; Åslund, Anders, Kuchins, Andrew: *The Russia Balance Sheet*. 2009; Bugajski, Janusz: *Dismantling the West: Russia's Atlantic Agenda*. 2009.

¹³¹ Krauthammer, Charles: The Unipolar Moment, *Foreign Affairs*, Vol. 70 (1990/1991), No. 1, s. 23-33; Krauthammer, Charles: The Unipolar Moment Revisited, *The National Interest*, 2002/2003, Issue 70, s. 5-17.

se (i nadále) snoubí wilsonismus s hamiltonismem¹³², Dmitrij Medveděv byl na Západě vnímán pro změnu jako „Putinovo liberálnější alter ego“.¹³³

Američané si s nástupem Obamy více než kdy dříve začali uvědomovat, že bez konstruktivní spolupráce s RF nebudou schopni efektivně potírat naléhavé hrozby jako jsou globální terorismus, proliferace zbraní hromadného ničení či změny klimatu, stejně jako realizovat klíčové zahraničně-politické cíle, především stabilizovat situaci v Afghánistánu.¹³⁴

Možná i proto již měsíc po Obamově inauguraci, v únoru 2009, vyslal Obamův viceprezident Joseph Biden na mnichovské bezpečnostní konferenci (nejen) směrem k Rusku poselství o snaze vést v otázce mezinárodní politiky konstruktivní dialog, jež označil jako *reset* (nové nastavení) v americko-ruských vztazích. Ačkoliv k záměrům Obamovy administrativy zaujaly ruské elity skeptický postoj a v Moskvě převládal názor, že jsou to především Američané, kdo by měl přehodnotit své stanovisko k rozšiřování NATO či protiraketové obraně,¹³⁵ americko-ruská kooperace (či spíše koordinace) postupně nabyla konkrétních podob v řadě iniciativ.

V březnu 2009 byla obnovena formální setkávání v rámci Rady NATO – Rusko, přerušená v souvislosti s ruským zásahem v Gruzii, kterou někteří komentátoři považovali za manifestaci ideologie eurasijství v ruské zahraniční politice.¹³⁶

O rok později byla v Praze mezi oběma státy podepsána smlouva New START, předpokládající snížení počtu rozmístěných jaderných hlavic zhruba o 30 %, rozmístěných a skladovaných odpalovacích zařízení o 50 % a strategických nosičů na 700. Význam smlouvy, jak komentuje Miroslav Tůma, „spočívá především v tom, že se jedná o první kontrolně-zbrojní jadernou smlouvu uzavřenou mezi oběma státy po téměř deseti letech a umožňující důslednou kontrolu snižování, včetně inspekci a

¹³² Ideové zdroje americké zahraniční politiky lze definovat pomocí čtyř myšlenkových tradic, které Walter Mead označuje jako wilsonismus, hamiltonismus, jacksonismus a jeffersonismus (Mead, Walter R.: *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*. New York: Alfred A Knopf, 2001).

¹³³ Máša, Pavel: *Rusko po katastrofě století*. 2009, s. 9.

¹³⁴ Charap, Samuel: *The Transformation of US-Russia Relations*. 2010, s. 282; Åslund, Anders, Kuchins, Andrew. 2009a, s. 139.

¹³⁵ Kuchins, Andrew: *Reset Expectations: Russian Assessments of U.S. Power*. 2011, s. 120-121.

¹³⁶ Ismailov, Eldar, Papava, Vladimer: *Rethinking Central Asia*. 2010, s. 26.

výměny informací.¹³⁷ Ve stejném roce se pak konal i summit o jaderné bezpečnosti a 8. hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní.¹³⁸

Vztahy obou velmocí lze sledovat též na pozadí strategických dokumentů jednotlivých administrativ. Koncepce americké bezpečnostní (a zahraniční) politiky vychází v námi sledovaném období ze tří dokumentů – *Nuclear Posture Review*, přijatém v roce 2010, národní bezpečnostní strategie (*National Security Strategy – NSS*) z téhož roku a dokumentu s názvem *Udržet celosvětové vedení: priority pro 21. století*.

Zvláště nová americká bezpečnostní strategie představuje dokument, který dokládá proměnu amerického bezpečnostně-politického diskurzu. Podle Eichlera a Tichého nahrazuje unilateralismus a militarismus, manifestující se najmě v doktríně preemptivní války, multilateralismem a přístupem k vojenské síle jako *pis aller*, což signalizuje posun od převážně jacksonovsky pojaté zahraniční politiky k wilsonovsky laděné mocenské hře, příležitostně ozvučené hamiltonovsky znějícími akordy.¹³⁹

Z dokumentu *Udržet celosvětové vedení: priority pro 21. století*, vypracovaného počátkem roku 2012 ministerstvem obrany, lze pro změnu vyčíst posun těžiště americké bezpečnostní strategie směrem k oblasti západního Pacifiku, východní Asie či Indického oceánu. Vývoj bezpečnostně-politické situace v regionu východní Evropy v posledních měsících ukazuje na možné důsledky takové strategie. Chtějí-li Američané zůstat u kormidla světové politiky, jak naznačuje úvodní část bezpečnostní strategie z r. 2010 s názvem *Strategie národní obnovy a celosvětového vedení*,¹⁴⁰ budou muset věnovat pozornost bezpečnostním otázkám i v jiných než jen jihovýchodní perimetr Eurasie lemujících oblastí glóbu.

Program ruské zahraniční a bezpečnostní politiky lze vyvodit z následujících dokumentů a iniciativ. Krátce po skončení rusko-gruzínského konfliktu představil prezident Medveděv v médiích pět bodů utvářejících základní koncepční rámec ruské zahraniční a bezpečnostní politiky, pro něž se později vžilo označení „Medveděvova

¹³⁷ Tůma, Miroslav: *Význam a souvislosti americko-ruské smlouvy New START*. 2010, s. 5. Kdo však zaručí, že žádný ze států nebude podvádět a oba budou skutečně důsledně dodržovat pravidla vyplývající ze smlouvy? Nelze v prostředí anarchie očekávat spíše první variantu jakožto prostředek maximalizace moci jednoho na úkor druhého?

¹³⁸ Tamtéž, s. 6.

¹³⁹ Eichler, Jan, Tichý, Lukáš. C. d., s. 120.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 108-112.

doktrína“. Principy ruského angažmá v mezinárodních záležitostech *à la* Medveděv lze shrnout následovně: primát mezinárodního práva, nahrazení americké dominance multipolaritou, pokud možno bezkonfliktní vztahy s ostatními státy (včetně USA), ochrana zájmů ruských menšin v zahraničí a konečně udržování výsostné sféry vlivu v post-sovětském prostoru.¹⁴¹ Zvláště poslední dva body zužují manévrovací prostor mocenských vyzyvatelů Ruska v zemích bezprostředně s ním sousedících a otevřeně předpokládají silovou konfrontaci, nebude-li ruská vůle v těchto otázkách respektována.

Další, tentokrát formální, zdroj ruské bezpečnostní politiky představuje *Národní bezpečnostní strategie Ruské federace do roku 2020*, podepsaná Medveděvem v květnu 2009. Mezi nejpálčivější vnější hrozby řadí snahu některých zemí dosáhnout, cestou budování technologicky vyspělých jaderných a konvenčních zbraní, obrany proti balistickým raketám či militarizací vesmíru, vojenské nadřazenosti. Za hrozbu jsou dokumentem považovány rovněž prolomení dohod o kontrolách zbrojení a omezení a redukci počtu jaderných zbraní.¹⁴² Z textu ruské bezpečnostní strategie také vyplývá důraz Ruska na podporu strategické stability a kultivaci vzájemně prospěšných partnerských vztahů (např. se zeměmi Společenství nezávislých států, EU, ale i USA či NATO).¹⁴³

Jinou iniciativu představuje návrh nové evropské bezpečnostní architektury, vyjádřený zveřejněním náčrtu „*Smlouvy o evropské bezpečnosti*“. Tento směrlým počinem, předpokládajícím mj. ustanovení nové organizace kolektivní bezpečnosti – koncepčně zahrnující všechny země euroatlantického okruhu od Vancouveru po Vladivostok – jejímž cílem mají být prostřednictvím konzultací a konferencí členských států např. regulace rozporů, snižování nedůvěry či spolupráce v bezpečnostních otázkách,¹⁴⁴ zabarvil Medveděv ruskou zahraniční politiku spíše do klasicky-realistickejších než neorealistickejších či neoklasicky-realistickejších odstínů.

Význam ruských strategických dokumentů by však neměl být zbytečně zveličován. Bývají totiž, jak uvádí Jeffrey Mankoff, obvykle produktem „byrokratického handlování“, přičemž často jsou formulovány „záměrně vágně, aby

¹⁴¹ Tamtéž, s. 183.

¹⁴² Tamtéž, s. 193. Vojenská doktrína RF z února 2010 zaznamenává určitý posun – za hlavní (existenciální) vojenskou hrozbu Ruské federaci (nově) označuje NATO.

¹⁴³ Tamtéž, s. 217.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 199.

uspokojily zájmy soupeřících skupin.¹⁴⁵ Z toho vyplývá, že konkrétní kroky na poli zahraniční politiky nemusí nutně korespondovat s formálně deklarovanými cíly. I přesto však mohou strategické dokumenty poskytnout základní referenční rámec ruské politiky v oblasti bezpečnosti.

Některé ze společných americko-ruských iniciativ, zmíněných dříve, zvláště pak smlouvu New START a Radu NATO-Rusko – její činnost byla v reakci Západu na anexi Krymu RF v dubnu letošního roku suspendována¹⁴⁶ – lze nepochybně považovat za platformy koordinace mezinárodního systému a zmírňování mezinárodního napětí. Ruští představitelé však tomuto formátu spolupráce příliš nedůvěřují a obě iniciativy čtou, tentokrát v duchu neorealismu, jako nástroje uplatňování amerického vlivu s cílem snížit odpor Ruska k rozšiřování NATO.¹⁴⁷

NATO je především vojenskou aliancí vybudovanou na principu kolektivní obrany a jako taková je ruskými politiky také vnímána. Proto nejsou až tak překvapivé opakované deklarace Moskvy varující před důsledky konstantního rozšiřování NATO směrem na východ. Nic na tom nezmění ani v nemenší míře se vyskytující ujišťování vrcholných představitelů NATO, že Rusko není vnímáno jako nepřítel či nebezpečí, ale naopak jako (rovnocenný) partner. Logika hry s nulovým součtem, jak ukazují Eichler a Tichý, hluboce zakořenila v ruské bezpečnostní a strategické kultuře. Nejen, že Rusko „(...) v procesu rozšiřování vidí snahu o posílení pozice a významu NATO ve světě na úkor oslabení bezpečnostní role Ruska jako velmoci ve světové politice“, ale chápe jej i jako „(...) ohrožení svých strategických zájmů v zemích bývalého SSSR a dřívějších satelitů, které RF považuje za oblast tvořící bezpečnostní nárazníkovou zónu proti expanzi NATO“.¹⁴⁸

Zdá se tedy, že i v tomto momentu Rusko postupuje v souladu s realistickými postuláty. Anarchický, svépomocný systém dle realistů produkuje nejistotu ohledně úmyslů států. Pesimismus intencí a malignitu interakcí, inherentně zabudované do struktury systému, jednoduše nelze překonat rozumem. Nynější přítel či spojenec se

¹⁴⁵ Mankoff, Jeffrey. C. d., s. 12.

¹⁴⁶ Ukraine crisis: Nato suspends Russia co-operation. *BBC News Europe* [online]. 2. dubna 2014. Dostupné z <http://www.bbc.com/news/world-europe-26838894> [citováno 5. července 2014].

¹⁴⁷ Bugajski, Janusz, C. d., s. 55.

¹⁴⁸ Eichler, Jan, Tichý, Lukáš. C. d., s. 275; Podobně se o percepci NATO nejvyššími politickými kruhy v Moskvě vyjadřují i Åslund, Anders, Kuchins, Andrew: Pressing the „Reset Button“ on US-Russia Relations. *Center for Strategic and International Studies* [online]. 5. března 2009. Dostupné z http://csis.org/files/media/isis/pubs/090405_policy_briefing_russia_balance.pdf, s. 1-14 [cit. 8. července 2014].

zítra může stát nebezpečným soupeřem, ohrožujícím samotnou existenci někdejšího spojení.

Také podle Bugajského současné Rusko i nadále kalkuluje v souladu s pravidly hry s nulovým součtem a každý zisk, ať už ve vojenské, ekonomické či politické oblasti interpretuje jako automatické oslabení pozic Washingtonu, a naopak. Ve své podstatě studenoválečná, ale též veskrze realistická, logika vychází z přesvědčení moskevských politických elit o nepřátelské americké politice, jejímž cílem je vytvoření protiruské osy uvnitř sféry tradičního ruského vlivu. Proto musí Rusko sledovat takové strategie, které povedou k neutralizaci americké rozpínavosti: především upevňovat svůj vliv v post-sovětském prostoru, rozměňovat pozici EU jakožto jednoho z pilířů atlantismu či ustanovit globální strategická spojení, skrze něž může Rusko promítat svou moc.¹⁴⁹

Zatímco v post-sovětském prostoru vznikla řada protivah amerického vlivu – např. Šanghajská organizace pro spolupráci či Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti – Rusko se dlouhodobě pokouší též o penetraci atlantických vazeb. O zvláštních německo-ruských vztazích netřeba blíže pojednávat. Určité sblížení lze však pozorovat také mezi RF a Francií.¹⁵⁰

V roce 2011 kupř. podepsala tehdejší Sarkozyho administrativa vojenský kontrakt na dodávku dvou helikoptérových lodí Mistral pro ruské námořnictvo. Ačkoliv první z nich – Vladivostok – bude dodána až v říjnu letošního roku, již nyní se loď ve francouzském Saint-Nazaire učí ovládat na 400 ruských námořníků.¹⁵¹ Bilateralizaci vztahů mezi Ruskem a EU – k čemuž přispívá i fakt, že Evropa vůči Rusku, navzdory členství řady evropských států v NATO, nezaujímá jednotné stanovisko – tak lze vnímat jako jeden z mnoha pokusů Ruska o vytržení z atlantického bloku, stejně jako potvrzení realistických postulátů o sledování vlastních, mocensky orientovaných zájmů každým státem.

Ve světle navazování strategických spojení lze vnímat pro změnu setkávání zemí BRIC (Brazílie, Ruska, Indie a Číny), která se RF podle Frasiera Camerona snaží využít jednak jako platformu pro zvýšení své prestiže, jednak k

¹⁴⁹ Bugajski, Janusz. C. d., s. 19-29.

¹⁵⁰ Francie a Německo se též na setkání ministrů zahraničí členských států NATO konaném v březnu 2008 v Bruselu, postavily proti záměru nabídnout členství v NATO Gruzii a Ukrajině (Bugajski, Janusz. C. d., s. 61).

¹⁵¹ Russian sailors get French warship training. *BBC News Europe* [online]. 30. června 2014. Dostupné z <http://www.bbc.com/news/world-europe-28087537> [cit. 10. července 2014].

transformaci neformálního společenství v protipól Americké dominance.¹⁵² Podobného názoru je i Bugajski, podle něhož je iniciativa BRIC ruskými politickými elitami vnímána jako užitečný prostředek „omezování amerického vlivu mezi většími a ekonomicky dynamickými nezápadními státy.“¹⁵³

V roce 2010 schválila ruská Duma zákon umožňující vysílat ruské jednotky do zahraničí. Důvody pro extraterritoriální projekci síly, mezi nimiž jsou uváděny např. odrazení útoku proti ruským ozbrojeným silám dislokovaným mimo ruské území, boj proti pirátství a zajištění bezpečného průplavu ruským plavidlům či ochrana ruských občanů vně ruských hranic, poskytují podle Stephena Blanka právní rámec pro ofenzivní užití ruských ozbrojených sil proti jakémukoliv státu rozprostírajícímu v oblasti mezi Baltem a střední Asií.¹⁵⁴

Je tedy docela možné, že si ruská administrativa postupně připravovala půdu pro anexi Krymu. Již v roce 2008 se mezi ruskými politiky objevovaly návrhy na odtržení Krymu. Na summitu NATO v Bukurešti v dubnu téhož roku např. Putin poukazem k přítomnosti 17 milionů etnických Rusů a rozšiřování Aliance naznačil přehodnocení existence Ukrajiny coby suverénního státu.¹⁵⁵

Zdá se tedy, že Ukrajina, podobně jako Gruzie, tvoří červenou linii zájmů Západu (USA) a Ruska. Zaměřme nyní pozornost na to, jak výše uvedené skutečnosti a události nahlízejí realisté.

3.2 Waltzovský diskurz

Všechny z představených realistických teorií předpokládají, že v případě proměny v mocenské distribuci dochází k aktivaci mechanismu mocenské rovnováhy. Pomineme-li zásadní skutečnost, že fakt unipolarity – existuje-li – indikuje selhání

¹⁵² Cameron, Fraser: Russian Foreign Policy under Putin. *EU-Russia Centre* [online]. 18. dubna 2012. Dostupné z <http://www.eu-russiacentre.org/our-publications/column/russian-foreign-policy-putin.html> [cit. 11. září 2012], citováno podle Bílý, Prokop. C. d., s. 48.

¹⁵³ Bugajski (2009), s. 46, citováno podle Bílý, Prokop. C. d., tamtéž.

¹⁵⁴ Blank, Stephen: *The Real Reset. Moscow Refights the Cold War*. 2010, s. 87, citováno podle Bílý, Prokop. C. d., s. 53.

¹⁵⁵ Åslund, Anders, Kuchins, Andrew. C. d., s. 7; Bugajski, Janusz. C. d., s. 88.

principu vyvažování, Rusko by mělo tváří v tvář nové situaci zbrojit, případně vstupovat do aliancí, aby mocenskou převahu Spojených států vyrovnalo.

Je však otázkou, zda vůbec došlo ke zhroucení bipolárního uspořádání, jak se konzervativní interpretací distribuce jaderných kapacit snaží dokázat někteří waltzovci (viz předcházející kapitola). Přítomnost jaderných zbraní, jak praví Mouritzen, „(...) byla vždy zásadním prvkem ve Waltzově myšlení, ve vztahu ke struktuře polarity [však] byla považována za vedlejší. Dnes se zdá být rozhodujícím faktorem, v jakém typu polarity existuje.“¹⁵⁶ Ze statistických údajů o počtu jaderných zbraní v systému vyplývá, že strategická parita panuje skutečně jen mezi RF a USA.¹⁵⁷

Autor tohoto textu se přiklání spíše k Mearsheimerovi a dalším¹⁵⁸, kteří současný mezinárodní systém považují za multipolární. Objevují se však i názory, jež aktuální mocenskou konfiguraci označují za unipolární (Schweller, Krauthammer) či dokonce „uni-multi-polární“ (Huntington).¹⁵⁹ Ať už je současná konfigurace systému uni- či multipolární, zdá se, že byly zpochybněny dva podstatné Waltzovy argumenty.

Zaprvé, Waltz tvrdí, že k proměnám struktury dochází v důsledku systémových válek – k takové však v souvislosti s proměnou bipolárního uspořádání naštěstí nedošlo. Pak ovšem vyvstává otázka, zda neselhala spíše Waltzova teorie. A zadruhé, považuje-li Waltz za nejstabilnější systém o dvou velmocích,¹⁶⁰ jak je možné, že jeho teorie nereflektovala fakt, že bipolarita netrvala ani pět dekad, zatímco multipolarita téměř tři staletí? Je ovšem pravda, že současná mocenská konfigurace vykazuje větší labilitu než svět studenoválečný. Systémový konflikt však, alespoň prozatím, nehrozí.

Waltzova teorie má i přesto co říci k mocenskému vyvažování a v tomto momentu prokazuje svou platnost. Rusko např. mezi lety 2000 a 2011 zvýšilo výdaje na obranu zhruba desetkrát – z 5 mld. USD na více jak 50 mld. USD,¹⁶¹ čímž nepochybně zvýšilo svou bezpečnost. Podobný trend lze navíc očekávat i do budoucna,

¹⁵⁶ Mouritzen, Hans. C. d., s. 95.

¹⁵⁷ Tůma, Miroslav. C. d., s. 5.

¹⁵⁸ Současnou konfiguraci mezinárodního systému lze označit za multipolární např. i podle Fareeda Zakarii (Eichler, Jan, Tichý, Lukáš. C. d., s. 116).

¹⁵⁹ Adams, Robert: *International Relations after the Cold War*. 2008, s. 346.

¹⁶⁰ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 98. Waltz uvádí, že dynamika bipolárního uspořádání produkuje řadu sil a procesů, které velmoci ve vzájemných vztazích vedou spíše ke zdrženlivosti a opatrnosti, a namísto bezhlavé rivality tak často nastupuje vyjednávání (Waltz, Kenneth. 1979, s. 175).

¹⁶¹ Vojenský rozpočet byl v roce 2012, v kontrastu k celosvětovému trendu, navýšen o dalších 16% (World military spending dips in 2012, first fall since 1998. *Reuters* [online]. 14. dubna 2014. Dostupné z <http://www.reuters.com/article/2013/04/14/us-arms-spending-global-idUSBRE93D0CP20130414> [cit. 20. dubna 2014].

soudě dle ambiciózního plánu Rusů ustanovit poměr počtu nových a zastaralých zbraní do roku 2020 na hodnotách 80 % ku 20 %.¹⁶² Amerika naproti tomu své výdaje na obranu v posledních letech konstantě snižuje, jak ukazují statistiky *Stockholmského institutu pro výzkum míru* (SIPRI).¹⁶³ Stále však zůstává vojensky zdaleka nejmocnějším státem světa a snížení vojenských výdajů proto nelze považovat za ohrožení její bezpečnosti.

Rusko není, navzdory robustnímu ekonomickému potenciálu¹⁶⁴, americkou vojenskou moc schopno vyvážit a proto se uchyluje k externímu způsobu vyvažování. Snahu vyvažovat moc Ameriky vnějším (aliančním) způsobem pak lze spatřovat v navazování bilaterálních svazků RF především s partnery uskupení BRIC a některými zeměmi Evropské unie, jak jsme viděli výše. Některé ze společných americko-ruských iniciativ lze pro změnu považovat za pokus velmocí o řízení systému.

3.3 Mearsheimerovský diskurz

Je-li podle Mearsheimera možno považovat USA za regionálního hegemonu a Rusko za revizionistický stát s regionálně-hegemonními ambicemi, lze od obou států očekávat sledování rozdílných strategií. Od Ruska pak i přímé nasazení ozbrojených sil jakožto prostředku navýšení mocenských kapacit.¹⁶⁵

Mearsheimerovo kritérium velmoci zahrnuje pouze vojenské atributy moci – ekonomické ukazatele, ačkoliv spolu s velikostí populace tvoří latentní moc (viz subkapitola o Mearsheimerově teorii), považuje za sekundární. Za velmoci lze tedy podle Mearsheimera považovat pouze ty státy, které jsou jednak schopny v totálním konvenčním konfliktu způsobit nejmocnějšímu státu systému vážné škody – jinými slovy jsou schopny vést tzv. opotřebovací válku –, jednak disponují schopností

¹⁶² Eichler, Jan, Tichý, Lukáš. C. d., s. 190-191.

¹⁶³ Recent trends in military expenditure. *Stockholm International Peace Research Institute* [online]. 13. dubna 2014. Dostupné z <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends> [cit. 14. července 2014].

¹⁶⁴ RF je aktuálně šestou největší světovou ekonomikou (The World Factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. 24. června 2014. Dostupné z <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html> [cit. 14. července 2014].

¹⁶⁵ Mearsheimer předpokládá, že státy využijí ofenzivních prostředků k navyšování mocenských kapacit na úkor rivalů, nastane-li k tomu vhodná příležitost.

odvetného jaderného úderu.¹⁶⁶ Jak lze dovodit z aktuálních statistických údajů¹⁶⁷, lze za velmoci považovat pouze USA, Rusko a Čínu (proto si Mearsheimer může dovolit označit současný systém za multipolární), i když u posledně jmenované lze s ohledem na kvantitu, ale i kvalitu jaderného arzenálu vznést silné pochybnosti.

Za nejdůležitější složku armády pak Mearsheimer považuje pozemní síly, podporované silným a kvalitním letectvem a loďstvem. Z analýzy vojenské moci, zahrnující mezi jinými kritéria velikosti a kvality armádních sborů a výzbroje, lze vyčíst, bude-li stát v potenciálním tažení proti nepříteli, resp. v obraně vlastního území před dobyvateli úspěšný, či naopak bude-li jeho snaha útočit, resp. odolávat agresi odsouzena k nezdaru.¹⁶⁸

V Mearsheimerových úvahách o efektivitě armád hrají podstatnou roli rovněž geopolitické faktory. „Velmoci obklopené moři (insular great powers),“ píše Barša a Císař, „jako Velká Británie v 19. století nebo USA ve 20. století, se cítí bezpečněji a mají menší sklon k agresivnímu chování než velmoci, které se nacházejí na jednom pozemském povrchu - Rusko, Prusko, Francie. Mearsheimer v této souvislosti hovoří o „zastavující moci vody“.¹⁶⁹ Ačkoliv tento argument ve věku strategických bombardérů a mezikontinentálních balistických raket ztrácí na významu – na druhé straně, totální nasazení jaderných zbraní by s ohledem na výsledek konfrontace nepředstavovalo racionální alternativu – jsou to pořád především pozemní síly, kdo vyhrává války.

Mearsheimerovsky řečeno tak se Amerika nachází v jedné z nejvýhodnějších geopolitických pozic na světě. Z východu i západu je před výboji agresivních států chráněna gigantickou vodní bariérou, na severu a jihu pro změnu sousedí se státy, jež mohou být sotva označeny za vojenské vyzyvatele, nehledě na spojenecké svazky se severním sousedem v rámci Severoatlantické aliance (NATO). Geografickou přednost doplňuje obrovskými výdaji na obranu, což z ní neoddiskutovatelně činí vojensky nejvyspělejší a nejmocnější stát světa.

Rusko je naproti tomu ze tří světových stran obklopeno (potenciálně) nepřátelskými státy – na západě sousedí se členy NATO, na východě s Japonskem, spojeným s USA pevnými spojeneckými vazbami, zatímco z jihu na ně tlačí Čína, která

¹⁶⁶ Mearsheimer, John. 2001, s. 5.

¹⁶⁷ Eichler, Jan, Tichý, Lukáš. C. d., s. 190 a 281.

¹⁶⁸ Mearsheimer, John. 2001, s. 133-135.

¹⁶⁹ Barša, Pavel, Císař, Ondřej. C. d., s. 146.

je z hlediska mocenského potenciálu samostatnou kapitolou. Je tudíž evidentní, že Rusko se cítí ohroženo, což zvyšuje pravděpodobnost agresivního jednání.

Účelem dislokace amerických vojáků v Evropě a některých částech Asie během studené války nebylo udržet mír, nýbrž zadržet mocenský vzestup Sovětského svazu (SSSR).¹⁷⁰ Pokud by se USA k vyvažování ze zámoří v tomto období neuchýlily, získal by SSSR příležitost k navýšení mocenských kapacit na úkor Ameriky, již by si dle predikcí ofenzivního realismu nemohl dovolit promeškat. Stejnou strategii, zdá se, uplatňují Spojené státy i dnes. Za klíčové vojenské základny v Evropě Američané považují, jak uvádí Eichler a Tichý, „letecké základny Incirlik v Turecku (velmi blízko Ruské federace a také Blízkého východu), Ramstein v SRN (kontrola celé oblasti střední Evropy), Aviano v Itálii (kontrola celého Středomoří), Lakenheat ve Velké Británii“ či „námořní základny Neapol v Itálii a Rota ve Španělsku.“¹⁷¹

Zároveň se Amerika snaží upevnit status regionálního hegemonu na západní polokouli. V roce 2008, posledním roce úřadování G. W. Bushe, sice USA byly vykázány z vojenské základny v ekvádorské Mantě – poslední svého druhu na jihoamerickém kontinentu —, vojensko-politický deficit v regionu byl však prakticky okamžitě kompenzován jednáním o vytvoření sedmi vojenských základen v Kolumbii, reaktivací téměř 60 let nečinné Čtvrté námořní flotily operující ve vodách Karibiku a Latinské Ameriky či, tentokrát již z podnětu prezidenta Obamy, záměrem vybudovat dvě vojenské základny v Panamě.¹⁷²

Amerika tak hraje v Evropě, kde, jak tvrdí Mearsheimer, je moc rozdělena mezi USA a RF, jednoznačně roli zámořského vyvažovače. Přítomnost amerických vojenských sil na evropském kontinentu slouží k vyvážení ruského vlivu a zadržení jeho hegemonních ambicí. Amerika tedy „nepředává peška“, neboť žádný s evropských států není vlastními silami s to moc Ruska vyvážit, nýbrž „zámořsky vyvažuje“. Faktickou netečnost Spojených států v otázce Ukrajiny lze interpretovat tak, že Američané kroky RF nepovažují za ohrožení vlastní bezpečnosti a ani jako snahu Ruska revidovat evropský *status quo*.

Vojenskou intervenci na Ukrajině lze z pohledu Ruska pro změnu interpretovat jako snahu navýšit cestou teritoriální expanze vlastní mocenské kapacity – z hlediska

¹⁷⁰ Mearsheimer, John. C. d., s. 270.

¹⁷¹ Eichler, Jan, Tichý, Lukáš. C. d., s. 119.

¹⁷² Chomsky, Noam: *Power Systems*. 2013, s. 6-7.

poměru výnosů k nákladům akce vyhodnotilo situaci jako ziskovou. S ohledem na rozpínavost NATO se řídí podle logiky „nezaútočím-li já, zaútočíš ty“. Vezmeme-li navíc v úvahu, že jediné racionální volby, jež dle Mearsheimera přicházejí v prostředí anarchie v úvahu, představují válku – coby prostředek navýšení relativní moci – a vyvažování spolu s *buck-passing* – jako strategickou alternativu udržování mocenské rovnováhy – je ruskou politiku vůči USA možno považovat za racionální. Platnost mearsheimerovské hypotézy je tedy prokázána.

3.4 Schwellerovský diskurz

Randall Schweller identifikuje příčiny zahraničněpolitického jednání států na úrovni jednotky (a jednotlivce). Vzhledem k tomu, že na vztahy RF a USA aplikujeme Schwellerův aditivní model, je nutno pojednat i o míře konsenzu v prostředí amerického, resp. ruského politického establishmentu.

Podle George Friedmana nejsou postoje amerických elit co se přístupu k Rusku týče jednotné. Nedostatek konsenzu pramení z komplexní ideologické a institucionální pestrosti amerického politického establishmentu, jež se následně promítá do konkrétních návrhů řešení zahraničněpolitických otázek. Proto nepřekvapí, že pozice amerického ministerstva zahraničí, ministerstva obrany či Kongresu zřídka kdy působí jednotně a zatímco jedna z institucí může upřednostňovat agendu lidských práv, jiná se bude snažit tematizovat sféru zahraniční politiky z hlediska politiky tvrdé moci.¹⁷³

Tradiční dělení amerického politického establishmentu na jestřáby (republikáni) a holubice (demokraté) bylo možno pozorovat v souvislosti s diskuzí o „resetu“ v americko-ruských vztazích. Podle republikánského senátora Jima Remonta představuje Rusko „agresivního soupeře, který dělá vše co může, aby oslabil moc Spojených států.“¹⁷⁴ Při jiné příležitosti se o Rusku jako „geopolitickém nepříteli číslo jedna“ vyjádřil neúspěšný prezidentský kandidát Mitt Romey. Obamovi demokraté jsou tradičně zdrženlivější a usilují o kooperaci spíše než konfrontaci s Ruskem.¹⁷⁵

¹⁷³ Friedman, George: *U.S. Defense Policy in the Wake of the Ukrainian Affair*. 2014.

¹⁷⁴ Martinez, Ken: *US-Russia Reset: Cooperation or Competition*. 2010.

¹⁷⁵ Mankoff, Jeffrey: *Russia's Failure to Modernize Undermines Relations With United States*. 2012.

Zatímco podle Bugajského je rozšiřování NATO prostředkem zadržování ruské rozpínavosti,¹⁷⁶ jiní zadržování Ruska chápou jako součást širší zahraničněpolitické strategie Spojených států vůči euroasijskému kontinentu.¹⁷⁷ V budoucnu bude zajímavé pozorovat, jak na vzrůstající agresi Ruska v evropském regionu Američané zareagují a zapojí-li se do řešení krizí (Ukrajina) i jinak, než ekonomicky (což by vyžadovalo konsenzus na povaze Ruska coby vojenské hrozby). Už dávno totiž neplatí to, co k Obamově politice poznamenal Kryštof Kozák: „Je potřeba přiznat, že Obamu příliš netrápí vzrůst ruského vlivu v Evropě. Představa invazních ruských tankových jednotek, před kterými je potřeba bránit za pomoci amerických zbraní, je v dnešním světě totiž přežitá.“¹⁷⁸

Rusko lze dle Schwellerovy typologie označit za revizionistický stát s omezenými aspiracemi – neusiluje o radikální proměnu mezinárodního systému, ale spíše o kompenzaci nespokojenosti s vývojem na poli mezinárodní politiky. Druhý typ revizionistického státu naopak usiluje o globální nadvládu a ideologickou nadřazenost – jeho cíle jsou v tomto smyslu revoluční, neomezené.¹⁷⁹ Krymskou krizi tak lze interpretovat jako pokus Ruska o kompenzaci pocitu nerovného zacházení, stejně jako zvýšení vlastní prestiže a váhy.

Co nám o aspiracích ruské zahraniční politiky může prozradit diskurz elit? V rámci ruského zahraničněpolitického diskurzu identifikuje Anna Lowry tři školy: tzv. „velmocenské realisty“, „liberální západníky“ a skupinu tvořenou rozličnými nacionálními proudy pokrývajícími škálu od neo-imperialistů po etnické nacionalisty. Zatímco dominující velmocenští realisté obhajují velmocenský status Ruska, vyzdvihujícíe současně vojenskou složku zahraniční politiky, marginální liberální západníci a nacionalisté akcentují ekonomická témata, resp. význam etnicity a ruského impéria. Velmocenští realisté také proponují větší zapojení Ruska do globálních i regionálních záležitostí či strategické partnerství s Čínou, doplněné o nezávislou politiku směrem k Íránu. Naproti tomu liberální západníci hlásají spojenectví s Evropou za účelem vyvažování Číny a požadují tvrdý přístup k Íránu, zatímco v případě nacionalistického proudu lze hovořit na jedné straně o podpoře Číny a Íránu jako

¹⁷⁶ Bugajski, Janusz. C. d., s. 63.

¹⁷⁷ Berryman, John: Geopolitics and Russian foreign policy, *International Politics*, Vol. 49 (2012), No. 4, s. 540.

¹⁷⁸ Kozák, Kryštof: *Co vlastně znamená Obamovo znovuzvolení pro mezinárodní politiku?* 2012, s. 7.

¹⁷⁹ Schweller, Randall. 2008, s. 32-33.

protizápadních sil (neo-imperialisté), na straně druhé pak o odmítání jakýchkoliv vazeb na Čínu a nepřátelském postoji k Íránu jako muslimské zemi (etničtí nacionalisté).¹⁸⁰

Byl-li v roce 2010 převládajícím zahraničně-politickým diskurzem „velmocenský realismus“, poměr sil se nejpozději s koncem roku 2012, jak uvádí Andrew Kuchins, proměnil. Rétorika i konkrétní kroky Putina na poli zahraniční politiky podle Kuchinse naznačují upozadění velmocenských realistů a liberálních západníků, a naopak vzrůstající vliv hlasů volajících po neo-imperiální politice, ztělesněných v plánu na vytvoření Eurasijské unie či konzervativní vestfálské interpretaci mezinárodního práva v otázce vojenské intervence v al-Asadově Sýrii.¹⁸¹

Názorová pluralita panuje i v rámci ruského strategického diskurzu. Podle Jurije Fedorova¹⁸² existují v rámci současného ruského strategického myšlení čtyři hlavní proudy. První z nich, označovaný jako škola tzv. „tvrdých tradicionalistů“ (*hard traditionalists*), usiluje o obnovu mocné ruské říše na půdorysu zaniklého Sovětského svazu, jehož restauraci považuje za osudovou dějinnou misi ruského národa. Přívrženci této školy – dosud ne zcela oproštěni od studenoválečnické mentality a rétoriky – čerpají z odkazu slavjanofilů a eurasijců a poukazují na trvalý antagonismus mezi Ruskem a Západem, podezříváním – v čele s USA a NATO – z úmyslu rozvrátit ruskou identitu. Hrozbě ze strany Západu lze podle tvrdých tradicionalistů čelit prostřednictvím udržování početného jaderného arsenálu, silných konvenčních sil schopných v případě potřeby vést válku v Evropě či budováním vojenských aliancí se zeměmi bývalého Sovětského svazu.

Druhý proud představují „pragmatisté“. Bezpečnostní hrozby dle pragmatistů představují především potenciální konflikty nízké intenzity v ruském příhraničí (severní Kavkaz), šíření zbraní hromadného ničení, islámský terorismus či „měkké hrozby“ jako ilegální obchod s drogami nebo zbraněmi, a nikoliv Západ, jak prohlašují tvrdí tradicionalisté. Vojenská konfrontace se Spojenými státy či NATO je dle zastánců této školy vyloučena už proto, že Rusko bez jejich přispění nebude s to efektivně čelit

¹⁸⁰ Lowry, Anna: *Russia's Foreign Policy Debates: Perspectives on Rising Powers*. 2010, citováno podle Bílý, Prokop, c. d., s. 16-17; Kuchins, Andrew: *U.S.-Russia Relations Back from the Brink*. 2013, s. 5.

¹⁸¹ Kuchins, Andrew. C. d., s. 2-3.

¹⁸² Následující diskuze je převzata z Fedorov, Yury E.: *'Boffins' and 'Buffoons': Different Strains of Thought in Russia's Strategic Thinking*. 2006, s. 2-5, citováno (bez výraznějších úprav) podle Bílý, Prokop. C. d., s. 17-18.

aktuálním hrozbám. Na ruský jaderný potenciál je nahlíženo výlučně jako na prostředek odstrašení čínského expanzionizmu.

Třetí školu ruského strategického myšlení lze označit za „multipolární“. Stoupenci této školy nahlíží na mezinárodní vztahy jako na produkt interakcí Ruska, Evropy, Japonska, Číny a USA. Multipolaristé se však, podobně jako zastánci tvrdého tradicionalismu, vymezují vůči Spojeným státům, jež se údajně snaží omezit vliv Ruska v oblastech jeho tradičního zájmu; na rozdíl od tvrdých tradicionalistů však za účelem neutralizace „škodlivé“ americké politiky multipolaristé nepoužívají militantní rétoriku. Multipolární koncept zahrnuje dvě strategie zlepšení, resp. upevnění ruské globální strategické pozice. První z nich se snaží využít rozporů mezi USA a EU, resp. USA a Čínou jako základu pro vytvoření neformální koalice Ruska, vedoucích zemí EU a Číny, s cílem minimalizovat geopolitický vliv Ameriky. Cílem druhé strategie je vytvoření tzv. Velkého trojúhelníku (Rusko, Čína, Indie), jehož smyslem je vedle marginalizace role Spojených států i zastavení expanze a redukce vlivu NATO.

Konečně poslední proud ruského strategického myšlení Fedorov označuje jako „neo-imperiální“. V základních rysech se neo-imperialisté shodují s „multipolaristy“ – Rusko podle nich musí zajistit svou absolutní suverenitu a obnovit status mezinárodně uznávané globální velmoci, čehož dosáhne prostřednictvím udržování robustního nukleárního arsenálu, exportu energetických surovin, navázáním partnerství s Čínou a Indií (Velký trojúhelník) a v neposlední řadě politickou a ekonomickou kontrolou post-sovětského prostoru (kromě pobaltských států). Na rozdíl od multipolaristů však usilují o oficiální uznání post-sovětského prostoru jako sféry výsadního vlivu Ruska, akcentují nutnost navázání „zvláštních vztahů“ s Evropskou unií a nezbytnost udržování masivních ruských strategických nukleárních sil.

Podle Fedorova je právě neo-imperialismus v současnosti dominujícím paradigmatem ruského strategického myšlení. Na druhé straně dle něj neo-imperialisté vycházejí z mylného předpokladu existence proruských orientovaných sil v post-sovětském prostoru, které jsou připraveny nechat své země dobrovolně vejít pod faktickou ruskou nadvládu. Ve skutečnosti chtějí být politické elity těchto států pány vlastního osudu a jakýkoliv pokus ustanovit nové ruské impérium v těchto zemích pouze podněcuje protiruské nálady.

Ruské vojensko-politické elity mnoha rozhodujících úrovní tedy nejsou, pokud je o povahu hrozeb a způsoby, jak jim čelit, sjednoceny, což potvrzuje předpoklady schwellerovské hypotézy o fragmentaci elit definované v úvodu, a zároveň vysvětluje, proč Rusko dosud nevyvážilo americkou moc. Na druhé straně existují dílčí témata bezpečnostního charakteru, na nichž existuje celonárodní, tj. nikoliv jen politický či společenský, konsenzus (Gruzie, Ukrajina).¹⁸³ K anexi Krymu mohlo dojít jedině proto, že Putin měl pro tento akt agrese nejen podporu elit, ale i společnosti. Snaha Ruska navazovat globální spojení se státy uskupení BRIC, resp. s jakýmkoliv protiamericky zaměřeným státem, pro změnu potvrzuje korelaci mezi fragmentací společenských elit a vnější formou vyvažování.

¹⁸³ Alexandrova-Arbatova, Nadia: *Russia after the Presidential Elections: Foreign Policy Orientations*. 2008, s. 14-16.

4. Realismus a čtvrtá debata

Jak jsme viděli v předchozím oddíle, realismus může poskytovat vysvětlení jak mezinárodní, tak zahraniční politiky velmocí. V závěrečné kapitole proto krátce pojednáme o schopnostech (nejen) realistických TMV komunikovat se světem empirické reality.

Neorealismus je teorií systému a jako taková se nemůže vyjadřovat ke konkrétní zahraniční politice států – nezabývá se procesy na úrovni jednotky či jednotlivce. Je schopna předikovat, jak budou velmoci jednat v systémech různé konfigurace, resp. jakým podmínkám mohou čelit. Aplikace neorealistickej teorie mocenské rovnováhy proto v našem případě může vysvětlit snahu Ruska navazovat spojení s jinými významnými, byť druhořadými, státy, čehož využívá jako prostředku vyvažování americké mocenské převahy. Jednání Ruska též potvrzuje Waltzův postulát o korelaci mezi multipolaritou a externím vyvažováním. Waltzova teorie se však nemůže (neměla by) vyjadřovat ke konfliktům nižšího řádu, jakým je např. krymská krize.

Mearsheimerova teorie, jak jsme viděli, naproti tomu umožňuje vysvětlit jak mocenské vyvažování, tak konkrétní zahraničněpolitické kroky Ameriky, resp. Ruska. Neoklasický realismus je pro změnu čistě zahraničně-politickou teorií, která nicméně přijímá kauzální primát struktury – zahraniční politika států není produktem náhlého hnutí myslí elit, nýbrž reakcí na konkrétní události, jež byly elitami identifikovány jako hrozby. Na rozdíl od Mearsheimera však jednání států vysvětluje poukazem k vlastnostem jednotky (konsenzus elit) a nikoliv k atributům struktury (pobídka k maximalizaci moci). Co z toho vyplývá pro diskuzi uvnitř i vně realistického paradigmatu?

4.1 Role teorií

Selhaly-li TMV při vysvětlení události tak významné, jako byl konec studené války – což se netýkalo jen Waltzova neorealismu –, je nutné klást otázku proč teorie, z nichž jsou predikce odvozovány, neobstály. John Lewis Gaddis tvrdí, že teorie mohly být produktem doby (umělým výtvozem studené války – historismus), a pak si nemohou

nárokovat univerzální platnost; anebo přece jenom jsou univerzálně platné (historicismus), ale potom jsou ony teorie jednoduše chybné.¹⁸⁴

Gaddis si patrně neuvědomil, že selhání teorie při vysvětlování společenského fenoménu není důvodem k jejímu odmítnutí. Je-li teorie uznána za věrohodnou a byla-li prokázána její platnost, pak proces jejího testování necílí na zpochybnění logičnosti či koherence jejích postulátů. Je také otázkou, zda vůbec lze velké realistické teorie falzifikovat.

Problémem Waltzova přístupu bylo, že svou teorii oprostil od důležitých proměnných jako jsou vliv ideologií či ekonomická interdependence, v důsledku čehož jeho kalkul nezahrnoval důležité procesy, které se také podílely na poklidném zániku bipolárního systému.¹⁸⁵ Prediktivní schopnost neorealismu by patrně byla umocněna za předpokladu, že by zahrнула i atributy jednotek či jednotlivců, jak to činí kupříkladu Schweller. Zahnutím proměnných jako jsou ideologie, percepce hrozeb, historická tradice či kognitivní faktory lidského jednání do multikauzálního explanačního rámce neoklasického realismu na druhou stranu obětuje teoretickou úspornost a explanační sílu ve prospěch prediktivní přesnosti (určitosti) a teoretického dosahu svého modelu. Pak je ovšem otázkou, zda lze v případě jeho teorie ještě uvažovat o realismu – při vysvětlování reality si totiž pomáhá koncepty, které pevně zakotvily v jiných paradigmatech (liberalismus, konstruktivismus ad.) či dokonce disciplínách (psychologie).

Nelze též přehlédnout fakt, že teorie jsou z definice stále „jen“ teoriemi, což znamená, že jejich legitimita není odvozována z míry faktičnosti, tj. nakolik věrně reflektují skutečnost, nýbrž z prostého faktu účelnosti předpokladů formulovaných danou teorií. Jedním, pro Waltze hlavním, z účelů teorie je tedy poskytovat simplifikovaný obraz reality.¹⁸⁶ Podobně se o roli teorií vyjadřuje i Pavel Barša: „Úkolem teorie není zachytit (popsat) realitu, ale vysvětlit zákonitosti, které se v ní nacházejí, zpřístupnit ji lidské mysli tím, že vytvoří model redukující komplexnost reality na nejdůležitější vazby.“¹⁸⁷ Tedy přesně tak, jak to činí Kenneth Waltz – pomocí mála (anarchie produkující mocenskou rovnováhu) vysvětlí mnoho. Navíc, teorie

¹⁸⁴ Gaddis, John L.: *International Relations Theory and the End of the Cold War*. 1992/193, s. 20.

¹⁸⁵ Gaddis, John. C. d., s. 50.

¹⁸⁶ Waltz, Kenneth. 1979, s. 117-118.

¹⁸⁷ Barša, Pavel a kol. C. d., s. 38.

nemusí být nutně pravdivé. Ani skutečnost, že teorie konstruuji realitu ještě neznamena, že ji konstruuji věrně.¹⁸⁸

Problémem také je, že vlastně všechny teoretické přístupy pracují s omezeným počtem proměnných v podmínkách, jež mohou stěží být označeny za laboratorní. Jsou tak schopny vysvětlit pouze určitý fragment reality, nikoliv realitu *en bloc*. Avšak k podání věrohodného vysvětlení sociální reality je podle Gaddise zapotřebí zakomponování i těch proměnných, které jednotlivé přístupy vylučují (v opačném případě by jinak nebyly schopny činit predikce). Generalizace logicky nemohou být činěny, neboť se vztahují pouze na určitý úsek reality, předem vymezený daným teoretickým rámcem. Tento tzv. „paradox prediktibility“ je umocněn skutečností, že lidé, tedy objekty zkoumané sociální reality, nejsou netečné, nereagující „plyny a písky“, ale mají vědomí a jsou schopny náhlého autonomního rozhodování reflektujícího proměnu motivací, postojů, názorů.¹⁸⁹

Dalším trpkým faktem podle Gaddise je, že na rozdíl od přírodních věd nelze ve společenských vědách zajistit úplné oddělení zkoumaného objektu od zkoumajícího subjektu. Vědec tak vždy bude konstruovat simulace z matérie jemu známé, jemu blízké, čímž v podstatě zkonstruuje příběh, nikoliv však reflexi reality.¹⁹⁰ Takto ostatně postupují romanopisci a historikové a Gaddis uzavírá, zda za účelem stanovování predikcí nepostačí – po vzoru romanopisců a historiků – využívat nástrojů jako jsou vyprávění, analogie, paradox, ironie, intuice či imaginace.¹⁹¹ Tuto polohu však nelze obhájit v rámci vědeckého diskurzu.

4.2 Kritický realismus

Na samotný závěr této práce se vraťme ke kriticko-realistické perspektivě, představené v prvním oddíle, neboť ta naznačuje možnosti úniku z řady filozoficko-vědních dilemat. Jak již bylo naznačeno výše, výchozím předpokladem kritických realistů je přesvědčení o zakotvení současných TMV v diskurzu filosofického anti-realismu. Ten

¹⁸⁸ Waltz, Kenneth. 1979, s. 9.

¹⁸⁹ Gaddis, John. C. d., s. 55-56.

¹⁹⁰ Obdobnou tezi hájí metavědečtí konstruktivisté (Srov. Barša, Pavel a kol. C. d., s. 18).

¹⁹¹ Gaddis, John. C. d., s. 58.

je zapříčiněn především odkazem k antropocentrismu, jenž podle Patomäki a Wighta problematizuje nárok na „objektivní“ poznání.

Antropocentrická filosofie obecně odkazuje na určitou realitu, již existující před konstrukcí teorie a vycházející z osoby pozorovatele – samotná teorie je pak vázána na výzkumníkem „zakoušené“ (pozitivisté) či „promluvené“ (post-pozitivisté). Jinými slovy, objekt poznání je bytostně vázán na tvořící subjekt, jenž zároveň odkazuje na pre-existenci přírodních či společenských podmínek umožňujících existenci objektu. Jak pozitivismus¹⁹², tak post-pozitivismus nejsou s to tomuto zakotvení – někdo by mohl říci „pasti subjektivismu“ – uniknout a obě pozice jsou tak fakticky anti-realisticke, anti-vědecké. A přitom „být“, tj. existovat znamená více než „být (někým) zakoušen“ či „být (někým) vyřčen“.¹⁹³

Kritický realismus tedy začíná své pátrání po pravdivém poznání úvahami o povaze světa (ontologií). Svět jako takový je dle kritických realistů možno považovat za reálný, není zapotřebí jeho povahu odvozovat ze zkušenosti či řečových aktů. Je místem, kde se nacházejí struktury, síly a tendence jež jsou základem všech událostí, situací, zkušeností, vjemů a diskurzů. Na rozdíl od empirických a lingvistických realistů, pro něž výchozí realitu – jež stanovuje podmínky možného – představuje zkušenost, resp. diskurz, zahrnují kritičtí realisté pod výchozí realitu i ty procesy, jež nemohou být zakoušené či vnímatelné, jež jsou nicméně díky komplexním vlastnostem struktur přítomné, aniž by se reálně explicitně kauzálně projevovaly.¹⁹⁴

Svým pojetím ontologické reality tvořené komplexním, mnohvrstevnatým světem schopným generovat vlastní kauzální procesy¹⁹⁵ kritičtí realisté, na rozdíl od (post-)pozitivistů, unikají pasti subjektivismu. Rozlišují totiž mezi procesy a událostmi jak probíhají, jak se „reálně“ dějí na straně jedné a jejich vysvětleními, v nichž

¹⁹² Michal Kořan pro změnu kritizuje pozitivismus za jeho anti-esencialismus, za odmítnutí nároku vědeckého poznání na objevení či uchopení podstaty zkoumaných objektů, a instrumentalismus (teorie slouží pouze jako nástroje vysvětlení empiricky zachytitelných fenoménů, samy o sobě nemohou odkazovat na skutečné objekty či entity a nepředstavují tak hodnotu) (Kořan, Michal. C. d., s. 10).

¹⁹³ Patomäki, Heiki, Wight, Colin. C. d., s. 257.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 264-265.

¹⁹⁵ Existence kauzálních procesů implikuje rovněž existenci sil disponujících schopností uvádět kauzální procesy v život. Těmito silami jsou podle kritických realistů, co se *společenské* vrstvy komplexního ontologického světa týče, sociální bytosti (jednotlivci, vlády, hnutí, politické strany atp.). Tato jsoucna se součástí kauzálních mechanismů stávají prostřednictvím *důvodů k činům (reasons)*, jež se jim naskýtají v určitém časoprostorovém (společenském) kontextu. Proto je před *vysvětlením* určitého děje dle kritických realistů zapotřebí nejprve důkladně komplexnímu kontextu – zahrnujícímu všemožné prvky včetně společenských struktur –, v němž se děj odehrává, *porozumět*, jak se o to pokouší např. i neoklasik Schweller.

paradoxně hrají nezastupitelnou roli interpretace, na straně druhé. I proto kritičtí realisté *a priori* neupírají žádné z teorií nárok na pravdivé vysvětlení jednotlivých fenoménů a razí multiparadigmatický přístup (epistemologický pluralismus).¹⁹⁶

Podobně ani žádná z užívaných metodologií nemůže být označena za exkluzivní, čímž se kritičtí realisté zásadně odlišují od přístupů, jimž omezení v podobě přijetí metodologického individualismu/holismu, resp. vysvětlení/rozumění velí odmítnout objasnění fenoménů založené na přesvědčení opačných táborů. Podstatou kritického realismu tak je přijetí epistemologického oportunismu založeného na dynamické syntéze dílčích silných tezí jednotlivých přístupů.¹⁹⁷

Kriticko-realistická ontologie tak výzkumníkovi jeho snahu pochopit svět prostřednictvím syntézy jednotlivých přístupů v jedinou nedělitelnou perspektivu značně usnadňuje. Na druhé straně je otázkou, zda se využitím různorodých perspektiv při vysvětlování společenské reality kritičtí realisté nesnaží o poskytnutí „pouhé“ variace na Wendtův konstruktivismus (což ovšem odmítají).

¹⁹⁶ Tamtéž.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 258.

Závěr

Cílem předkládané diplomové práce bylo potvrdit – ve světle velmocenské politiky na počátku 21. století – platnost realistických postulátů. Zaměřili jsme se na klíčový koncept realismu – teorii mocenské rovnováhy – kterou jsme aplikovali na vztahy mezi RF a USA v období od roku 2008 po současnost. Východiskem výzkumu byla vedle samotných teorií – defenzivního, ofenzivního a neoklasického realismu – též čtvrtá, ontologicko-epistemologická debata v disciplíně TMV.

Jak si tedy jednotlivé proudy realismu vedly? Pokud jde o Waltzův defenzivní neorealismus, bylo v průběhu výzkumu ukázáno, že Rusko coby mocenskými zdroji méně obdařený stát vyvažuje americkou moc především prostřednictvím „alianční“ politiky. Předpokládá-li Waltz, že mocenská rovnováha mezi státy funguje vždy, bez ohledu na historický kontext, pak empirická analýza jeho postulát potvrdila.

Analýza americké a ruské bezpečnostní (a zahraniční) politiky potvrdila rovněž platnost postulátů ofenzivního realismu Johna Mearsheimera. Zatímco Amerika v regionu Evropy vystupuje jako zámořský vyvažovač a na západní polokouli kultivuje, resp. upevňuje vlastní hegemonní status, Rusko se snaží zajistit svou bezpečnost skrze expanzi, jak dokládá anexe Ukrajiny.

Empirická realita koresponduje též s postuláty neoklasického realismu. Ruské politické elity vykazují nejednotnost, což vysvětluje, proč se RF uchyluje k externímu vyvažování. Na druhé straně se v ruské společnosti objevují dílčí témata (Ukrajina), na nichž panuje konsenzus. Proto si Rusko mohlo dovolit agresivní politiku vůči Ukrajině.

S ohledem na výsledky empirické analýzy, a ve světle výše uvedeného, lze tedy konstatovat, že realistické teorie jsou schopny poskytnout věrohodné vysvětlení vztahů mezi velmocemi – v případě neoklasického realismu však jen za cenu zahrnutí faktorů operujících na úrovni jednotky – a uhájít tak své místo v diskurzu TMV.

Neoklasický realismus jakožto nejméně realistická teorie také ukazuje, že zahrnutí i jiných než strukturálních faktorů do explanačního rámce teorie znamená postupné opouštění společného paradigmatu. Nesmíme však zapomínat, že paradigma se může v čase proměňovat, jak přesvědčivě demonstroval už Thomas Kuhn.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Kuhn, Thomas. C. d.

V tomto smyslu lze neoklasický realismus považovat za produkt prozatím poslední velké, ontologicko-epistemologické debaty, stejně jako za další – doufejme, že nikoliv poslední – evoluční stadium realismu.

BIBLIOGRAFIE

Monografie (neperiodické)

Åslund, Anders, Kuchins, Andrew: *The Russia Balance Sheet*. Washington: P. G. Peterson Institute for Internatioanl Economics, 2009.

Barša, Pavel, Císař, Ondřej: *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008.

Barša, Pavel a kol.: *Dialog teorií. Filozofická dilemata výzkumu mezinárodních vztahů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009.

Bílý, Prokop: *Ruská zahraniční politika od nástupu Putina: Rusko jako Eurasijská velmoc?* Diplomová práce. Praha: Fakulta sociálních věd, 2013.

Booth, Kenneth, Wheeler, Nicholas J.: Uncertainty. In Williams, Paul D. (ed.): *Security Studies: An Introduction*. London: Routledge, 2013, s. 137-154.

Bugajski, Janusz: *Dismantling the West: Russia's Atlantic Agenda*. Washington: Potomac Books, 2009.

Drulák, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003.

Drulák, Petr a kol.: *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2009.

Eichler, Jan: Bezpečnostní společenství. In Zeman, Petr (ed.): *Česká bezpečnostní terminologie*. 2002, s. 44-46.

Eichler, Jan, Tichý, Lukáš: *USA a Ruská federace – komparace z pohledu bezpečnostní a strategické kultury*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013.

Guzzini, Stefano: *Realismus v mezinárodních vztazích a mezinárodní politické ekonomii*. Brno: Barrister & Principal, 2004 [1998] (překlad Pavel Pšeja).

Chomsky, Noam: *Power Systems*. London: Hamish Hamilton, 2013.

Ismailov, Eldar, Papava, Vladimer: *Rethinking Central Asia*. Washington: John Hopkins University, 2010.

Kissinger, Henry: *Obnovení světového řádu: Metternich, Castlereagh a potíže s mírem 1812–1822*. Praha: Prostor, 2009 (překlad Zdeněk Hron).

Keohane, Robert O.: Realism, Neorealism and the Study of World Politics. In Keohane, Robert O. (ed.): *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986, s. 1-26.

Keohane, Robert O.: Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond. Keohane, Robert O. (ed.): *Neorealism and Its Critics*. New York: Columbia University Press, 1986, s. 158-203.

Kuhn, Thomas S.: *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymenh, 1997 [1962] (překlad Tomáš Jeníček).

Lobell, Steven E.: Threat assessment, the state, and foreign policy: a neoclassical realist model. In Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W. (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press 2009, s. 42-74.

Mankoff, Jeffrey: *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2009.

Mearsheimer, John J.: *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company, 2001.

Mearsheimer, John: Anarchy and the Struggle for Power. In Art, Robert J., Jervis, Robert (eds.): *International Politics. Enduring Concepts and Contemporary Issues*. 7th ed. Pearson: Longman, 2005, s. 50-60.

Morgenthau, Hans. J.: *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*. 6th ed. New Delhi: Kalyani Publishers, 2007 [1948].

Mouritzen, Hans: Kenneth Waltz: kritický racionalista mezi mezinárodní politikou a zahraniční politikou. In Neumann, Iver B., Wæver, Ole (eds.): *Budoucnost mezinárodních vztahů*. Brno: Centrum strategických studií, 2005 (překlad Pavel Pšeja), s. 77-102.

Patomäki, Heikki, Wight, Colin: After Postpositivism? The Promises of Critical Realism. In: *Theories of International Relations: Contemporary reflexive approaches in international relations. Volume 4*. London: Sage Publications, 2006.

Schweller, Randall L.: Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics. In Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W. (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press 2009, s. 227-250.

Schweller, Randall L.: *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power*. Princeton: Princeton University Press, 2008 [2006].

Taliaferro, Jeffrey W., Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M.: Introduction: Neoclassical realism, the state, and foreign policy. In Lobell, Steven E., Ripsman, Norrin M., Taliaferro, Jeffrey W. (eds.): *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*. Cambridge: Cambridge University Press 2009, s. 1-41.

Waltz, Kenneth. N.: *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 1959.

Waltz, Kenneth. N.: *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley, 1979.

Periodická literatura

Adams, Robert: International Relations after the Cold War, *International Affairs*, Vol. 84 (2008), No. 2, s. 335-350.

Barša, Pavel: Zdroje amerického chování. K diskuzi o transatlantické diferenci, *Mezinárodní vztahy*, roč. 37 (2003), č. 2, s. 5-22.

Berryman, John: Geopolitics and Russian foreign policy, *International Politics*, Vol. 49 (2012), No. 4, s. 530-544.

Blank, Stephen: The Real Reset. Moscow Refights the Cold War, *World Affairs*, Vol. 173 (2010), No. 3, s. 81-90.

Gaddis, John L.: International Relations Theory and the End of the Cold War, *International Security*, Vol. 17 (Winter, 1992-1993), No. 3, s. 5-58.

Charap, Samuel: The Transformation of US-Russia Relations, *Current History*, Vol. 109 (October 2010), No. 729, s. 281-287.

Kořan, Michal: Jakou cestu po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů, *Mezinárodní vztahy*, roč. 43 (2009), č. 2, s. 7-36.

Kozák, Kryštof: Co vlastně znamená Obamovo znovuzvolení pro mezinárodní politiku?, *Mezinárodní politika*, roč. 34 (2012), č. 12, s. 5-8.

Krauthammer, Charles: The Unipolar Moment, *Foreign Affairs*, Vol. 70 (1990/1991), No. 1, s. 23-33.

Krauthammer, Charles: The Unipolar Moment Revisited, *The National Interest*, 2002/2003, Issue 70, s. 5-17.

Legro, Jeffrey W., Moravcsik, Andrew: Is Anybody Still a Realist? *International Security*, Vol. 24 (Fall 1999), No. 2, s. 5-55.

Máša, Pavel: Rusko po katastrofě století, *Mezinárodní politika*, roč. 33 (2009), č. 11-12, s. 6-9.

Payne, Christopher: This Time It's Real: The End of Unipolarity and the Pax Americana, *International Studies Quarterly*, Vol. 56 (2012), No. 1, s. 203-213.

Schweller, Randall: Emerging Powers in an Age of Disorder, *Global Governance*, Vol. 17 (2011a), Issue 3, s. 285-297.

Schweller, Randall L.: New Realist Research on Alliances: Refining, Not Refuting, Waltz's Balancing Proposition, *The American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, s. 927-930.

Schweller, Randall L., Pu, Xiaoyu: After Unipolarity: China's Visions of International Order in an Era of U.S. Decline, *International Security*, Vol. 36 (2011b). No. 1, s. 41-72.

Schweller, Randall L.: Rational Theory for a Bygone Era, *Security Studies*, Vol. 20 (2011), Issue 3, s. 460-468.

Suchý, Petr: Protiraketová obrana a ruská paranoia, *Mezinárodní politika*, roč. 31 (2007), č. 7, s. 4-6.

Tůma, Miroslav: Význam a souvislosti americko-ruské smlouvy New START, *Mezinárodní politika*, roč. 34 (2010), č. 11, s. 4-6.

Waltz, Kenneth N.: Realist Thought and Neorealist Theory, *Journal of International Affairs*, Vol. 44 (1990), Issue 1, s. 21-37.

Ostatní zdroje

Alexandrova-Arbatova, Nadia: Russia after the Presidential Elections: Foreign Policy Orientations. In *The EU-Russia Centre Review. Issue Eight – Russian Foreign Policy*. 2008, s. 14-16. *EU-RussiaCentre.org* [online]. 30. října 2008. Dostupné z http://www.eu-russiacentre.org/wp-content/uploads/2008/10/review_viii_final_13_10.pdf [cit. 15. května 2014].

Åslund, Anders, Kuchins, Andrew: Pressing the „Reset Button“ on US-Russia Relations. *Center for Strategic and International Studies* [online]. 5. března 2009. Dostupné z http://csis.org/files/media/isis/pubs/090405_policy_briefing_russia_balance.pdf, s. 1-14 [cit. 8. července 2014].

Cameron, Fraser: Russian Foreign Policy under Putin. *EU-Russia Centre* [online]. 18. dubna 2012. Dostupné z <http://www.eu-russiacentre.org/our-publications/column/russian-foreign-policy-putin.html> [cit. 11. září 2012].

Fedorov, Yury E.: 'Boffins' and 'Buffoons': Different Strains of Thought in Russia's Strategic Thinking. *Chatham House – Russia and Eurasia Programme*, [online]. Březen 2006. Dostupné z <http://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/bp0306russia.pdf> [citováno 14. července 2012].

Friedman, George: U.S. Defense Policy in the Wake of the Ukrainian Affair. *Stratfor – Global Intelligence* [online]. 8. dubna 2014. Dostupné z http://www.stratfor.com/weekly/us-defense-policy-wake-ukrainian-affair?utm_source=freelist-f&utm_medium=email&utm_campaign=20140408&utm_term=Gweekly&utm_content=readmore#axzz37S0ZAB81 [cit. 20. dubna 2014].

Kuchins, Andrew: U.S.-Russia Relations Back from the Brink. 2013, s. 5. *Sigur Center for Asian Studies – Policy Brief* [online]. 23. října 2013. Dostupné z

http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/PolicyBrief_Oct2013_Russia.pdf, s. 1-5 [cit. 7. července 2014].

Lowry, Anna: Russia's Foreign Policy Debates: Perspectives on Rising Powers. *Sigur Center for Asian Studies – Policy Brief* [online]. 9. prosince 2012. Dostupné z http://www.risingpowersinitiative.org/wp-content/uploads/policybrief_dec2010_russiafpdebate.pdf, s. 1-2 [cit. 6. července 2014].

Mankoff, Jeffrey: Russia's Failure to Modernize Undermines Relations With United States. *Center for Strategic and International Studies* [online]. 5. listopadu 2012. Dostupné z <http://csis.org/publication/russias-failure-modernize-undermines-relations-united-states> [cit. 9. července 2014].

Martinez, Ken: US-Russia Reset: Cooperation or Competition. *Center for Strategic and International Studies* [online]. 6. června 2010. Dostupné z <http://csis.org/blog/us-russia-reset-cooperation-or-competition> [cit. 10. července 2014].

Recent trends in military expenditure. *Stockholm International Peace Research Institute* [online]. 13. dubna 2014. Dostupné z <http://www.sipri.org/research/armaments/milex/recent-trends> [cit. 14. července 2014].

Russian sailors get French warship training. *BBC News Europe* [online]. 30. června 2014. Dostupné z <http://www.bbc.com/news/world-europe-28087537> [cit. 10. července 2014].

Spies, Stephanie: „The United States and Russia: The Prospects fo Missile Defense Cooperation and Arms kontrol“: A Re-Cap. *Centre for Strategic and International Studies* [online]. 28. října 2011. Dostupné z <http://csis.org/blog/united-states-and-russia-prospects-missile-defense-cooperation-and-arms-control-re-cap> [cit. 10. července 2014].

The World Factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. 24. června 2014. Dostupné z <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rs.html> [cit. 14. července 2014].

Ukraine crisis: Nato suspends Russia co-operation. *BBC News Europe* [online]. 2. dubna 2014. Dostupné z <http://www.bbc.com/news/world-europe-26838894> [citováno 5. července 2014].

World military spending dips in 2012, first fall since 1998. *Reuters* [online]. 14. dubna 2014. Dostupné z <http://www.reuters.com/article/2013/04/14/us-arms-spending-global-idUSBRE93D0CP20130414> [cit. 20. dubna 2014].